

Mihály Ferenc

Adatok az erdélyi éneklőszékek kutatásához

Az erdélyi éneklőszékek kutatása az utóbbi években a figyelem középpontjába került. E feledésbe merült liturgiai berendezési tárgyak számbavétele nem egészen új keletű. Debreczeni László tíz vaskos kötetbe

Mihály Ferenc (Szováta) fa- és bútorestaurátor művész, aki több mint egy évtizede végzi az erdélyi templomok fából készült berendezéseinek felmérését, kutatását és restaurálását.

fűzött vázlatrajzain¹ és felméréseiben számos éneklőszékre, illetve éneklőszék-takaróra vonatkozólag találunk igencsak hasznos információt. Gyűjtőmunkájának páratlan értékét növeli, hogy a közel száz évvel ezelőtt készült felmérés számos adata tárgyi mivoltában már nem található meg, vagy nem abban a formában látható, mint az adatrögzítéskor. Szabó T. Attila Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárában² számos új adattal bővíti az éneklőszék-re vonatkozó ismereteket. Kelemen Lajos levéltári kutatásai mellett az erdélyi festett templomi asztalosmunkák kutatásának úttörőjeként³ elemzésekkel, újabb adatokkal bővítette a tárgyhoz köthető ismereteket. Elsősorban az ő adatközlésére támaszkodott az erdélyi példák felsorakoztatásánál a festett asztalosmunkákat számba vevő első összefoglaló alapkönyv.⁴ Tombor Ilona könyveiben és a témához kapcsolódó tanulmányaiban⁵ nem szentel különösebb figyelmet az éneklőszékeknek vagy ezek töredékeinek, hanem általában a szoltármutató gyűjtőnév alatt ismerteti őket. Tombor Ilonához hasonlóan az éneklőszéket a bútortörténeti, szakrális berendezési tárgyakkal foglalkozó szakirodalom más művelői is kevésbé ismertetik. Kiemelkedő jelentőséggel bír Dávid László kutatása az Udvarhelyszéket tárgyaló alpmunkájában⁶ illetve későbbi közléseiben.⁷ Elsőként hívja fel a figyelmet e funkcióját veszített berendezési tárgyra, mintegy ötven levéltári adattal támasztva alá korábbi meglétét, használatát. Tanulmányában csupán két fennmaradt éneklőszékről tudósít. Fivére, Dávid István,

¹ Debreczeni László az Erdélyi Református Egyházkerület megbízásából 1928 és 1940 között az Egyházkerület 512 helységében végzett alapos számbavételt. Vázlatrajzait, feljegyzéseit később is bővítette. A nagy értéket képező vázlatrajzok és kiszállási naplója az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában található, a *G 1 Darkó-Debreczeni gyűjtemény*-ben.

² Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár I–XII*. Bukarest 1975. Budapest—Kolozsvár 2005.

³ Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok I–II*. Bukarest 1977–1982; Kelemen Lajos: *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette, a bevezető tanulmányokat és jegyzeteket írta Sas Péter. Kolozsvár 2006.

⁴ Tombor Ilona: *Magyarországi festett famennyezetek és rokon emlékek a XV–XIX. századból*. Budapest 1968.

⁵ Tombor Ilona: *Régi festett asztalosmunkák a XV–XIX. században*. Budapest 1967; Tombor Ilona: *Kalotaszegi templomok festett asztalosmunkái*. Bölcsészeti Értekezések 5. Budapest 1947.

⁶ Dávid L. 1981.

⁷ Dávid L. 2001.

zenetörténeti szempontok szerint közelít a témához,⁸ újabb huszonnégy levéltári adattal és még két fennmaradt emlék bemutatásával gazdagítja az addig ismereteket. A kutatás mozgatójaként igencsak elgondolkodtató felvetése a használaton kívül rekedt berendezési tárgy „liturgiai rehabilitálásáról”. Az utóbbi években elindult alapos felmérési munka, mely az Egyházkerület különböző részeinek levéltári és tárgyi felmérését tűzte ki célul, újabb és újabb adatokkal, pontosításokkal szolgál a témakörben.⁹ Az éneklőszékek kutatásához közvetlenül kapcsolódik az egyházi textíliák kutatása,¹⁰ ugyanis az éneklőszékeket a legtöbb esetben díszes takaróval, terítővel látták el. Általában a terítő maga többet ért az elfedett bútornál, ezért a vizitációk, a leltárak inkább az előbbiről emlékeznek meg. Egy adott templom vagy gyülekezet esetében, ha éneklőszék-terítőt készítettek vagy készítetttek, magától értődő, hogy volt éneklőszékük is. A terítők méreteiből, formáiból sok esetben fontos következtetések vonhatók le. Ugyanakkor a díszes takarók különböző korokban való készítése nem minden esetben feltételezi az éneklőszék használatát. Talán a legszembetűnőbb példát az ördögösfüzesi református templom mutatja, ahol az elmúlt száz évben, beleértve a közelmúltat is, több (10 darab!) éneklőszék-terítő készült, amelyekkel a karzatokat díszítik, míg a templomban levő éneklőszékről, annak hajdani funkciójáról aligha van ismeretük.

A jelen tanulmány célja néhány észrevétellel, újabb adattal bővíteni az éneklőszékre vonatkozó ismereteket. Nem zenetörténeti, liturgiátörténeti megközelítésből, hanem inkább a művészettörténet módszereivel, a fennmaradt tárgyakra alapozva, restaurátori megfigyelésekkel kiegészítve közelít a témakörhöz. A fennmaradt éneklőszékek felsorakoztatásánál elsősorban a saját felméréseinkre és néhány szíves közlésre¹¹ alapozunk, de Debreczeni László felméréseit, vázlatrajzait is felhasználtuk. Hogy megvan-e, illetve milyen állapotban van meg a Debreczeni által bemutatott jó néhány éneklőszék, azt a közeljövőben igyekezünk feltérképezni.

Az Erdélyben fennmaradt, XVII–XIX. századi éneklőszékek formájukat, szerkezetüket tekintve korábbi szakrális berendezési tárgyak formáját fölhasználva, továbbbéltetve születtek meg, kisebb-nagyobb módosításokkal, amelyeket a használat megkövetelt. A bútordarab alakja négy korábbi, a reformációt megelőző korszakból származó berendezési tárgy valamelyikéből vagy ötvözetükből születhetett meg.

⁸ Dávid I. 1996; Dávid I. 2001.

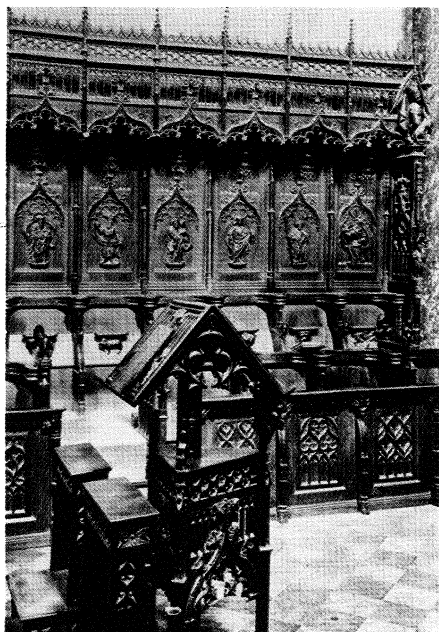
⁹ Hunyad—Zaránd I 2005; Hunyad—Zaránd II 2003.

¹⁰ A történeti értékű textíliák utóbbi években elindult felmérését, dokumentálását Horváth Iringó művészettörténész és munkatársai végzik.

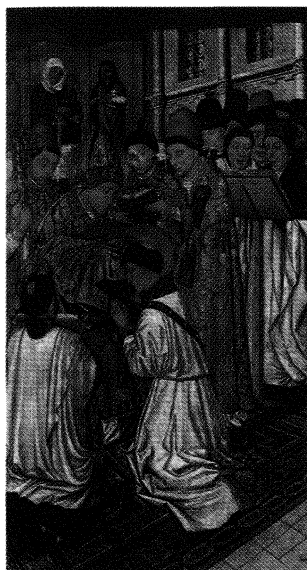
¹¹ Kiss Lóránd a szindi, bádoki és körtvélyfájai éneklőszékre hívta fel a figyelmet és rendelkezésünkre bocsátotta fényképeiket, Ósz Előd a nagymedvesi éneklőszék meglétéről tájékoztatt.

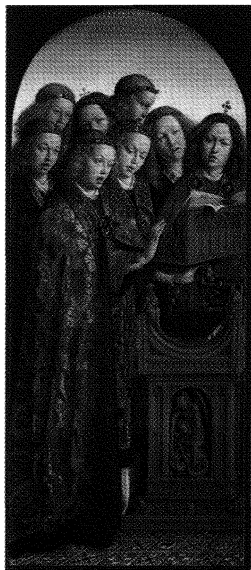
1. ábra.

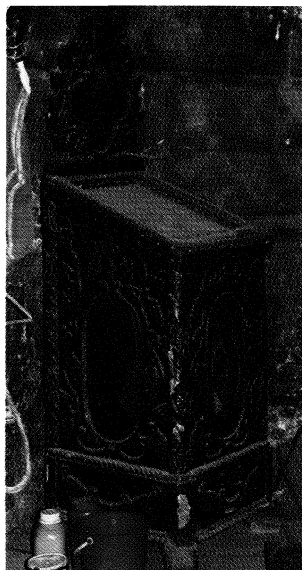
2. ábra.

3. ábra.

4. ábra.

5. ábra

Az előző lap képaláírásai:

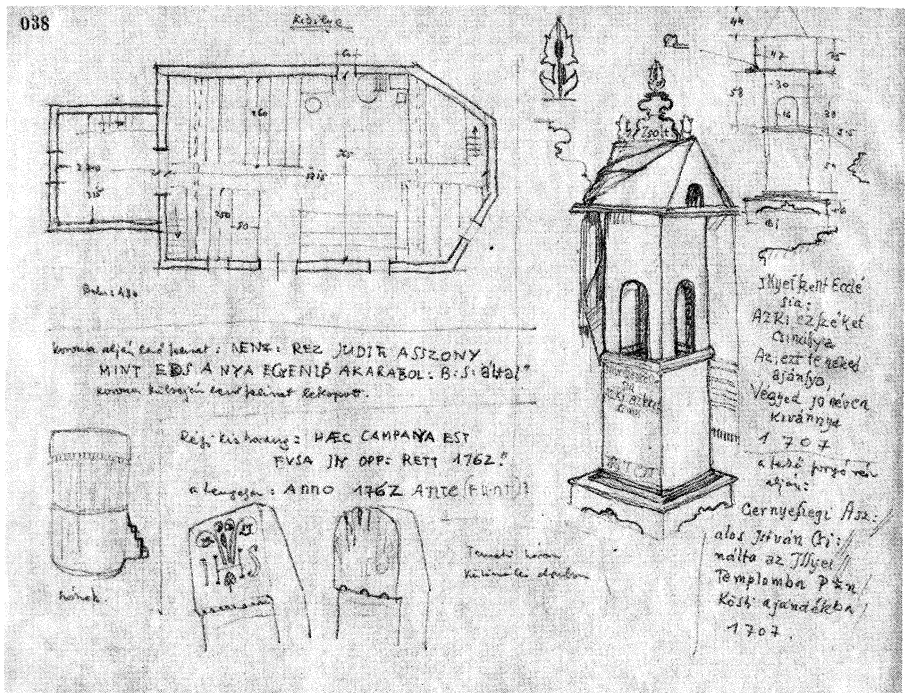
1. ábra. Angyali üdvözlés, részlet a lőcsei Szent Jakab-templom Vir Dolorum-oltáráról. (1476–1478).

2. ábra. Stallumsor pulpítussal az aostai Sant'Orso katedrálisban.

3. ábra. Részlet Jaume Huguet Szent Vince-oltáráról (1458k., Barcelona).

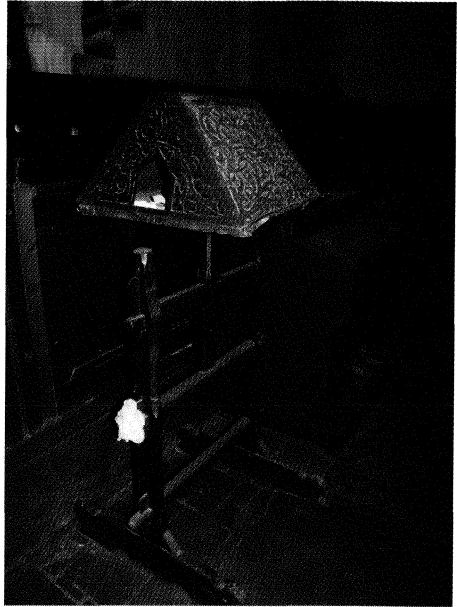
4. ábra. Részlet Hubert és Jan van Eyck genti oltáráról (1432, Gent, Sint Bavo-székesegyház).

5. ábra. Ikontartó állvány, orthodox kolostortemplom, Arbore.

7. ábra. Bádok (ref.).

8. ábra. Beszterce (szácssz ev.).

10. Farnas (ref.).

9. ábra. Birkös (ref.).

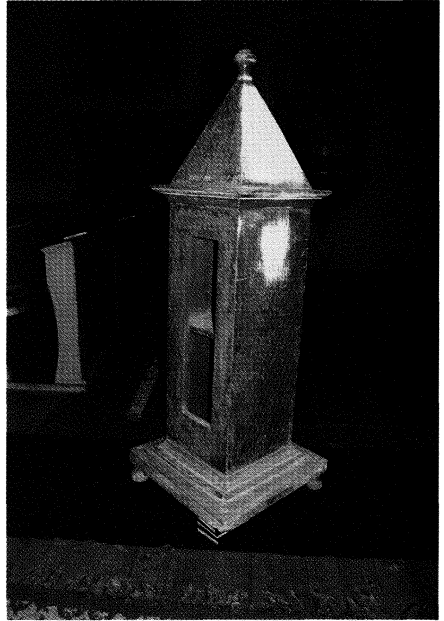
11. ábra. Felsőboldogfalva (ref.).

12. ábra. Homoród

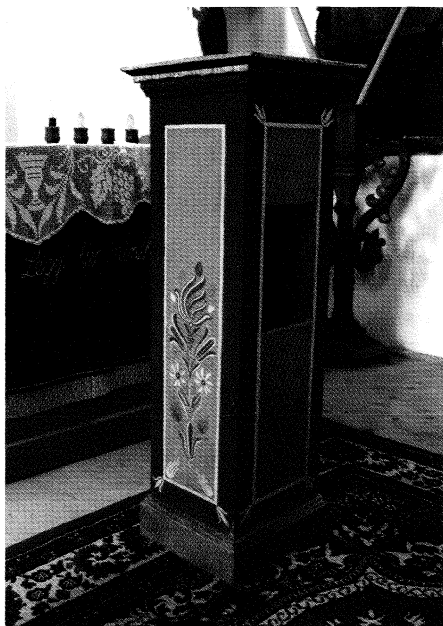
13. ábra. Homoródjánosfalva (unit.).

14. ábra. Homoródszentmárton (unit.).

15. ábra. Homoródszentpéter (unit.).

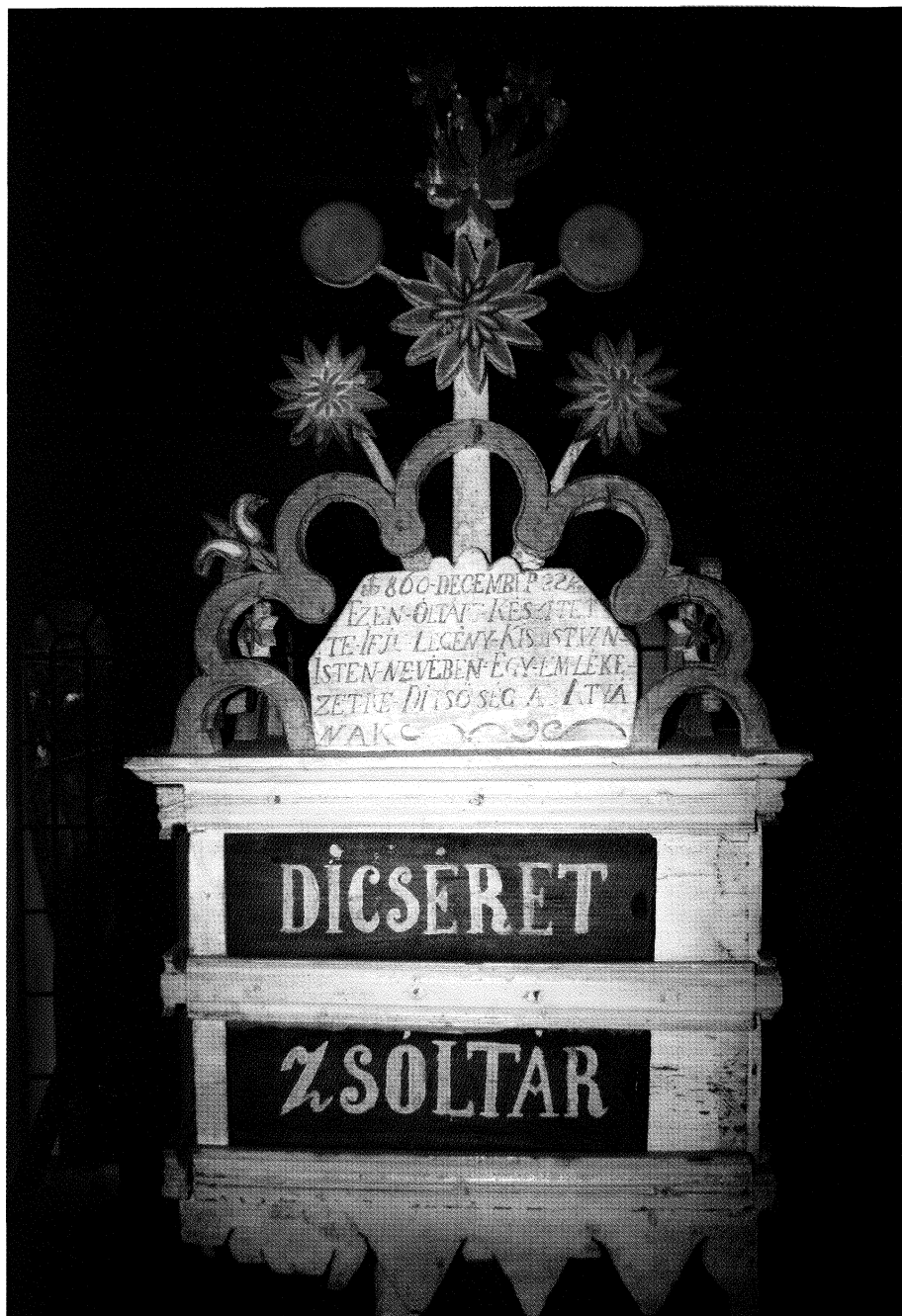
16. ábra. Homoródújfalu (unit.).

17. ábra. Hosszúaszó (szász ev.).

18. ábra. Kerc (szász. ev.).

19. a) ábra. Ketedd (ref.).

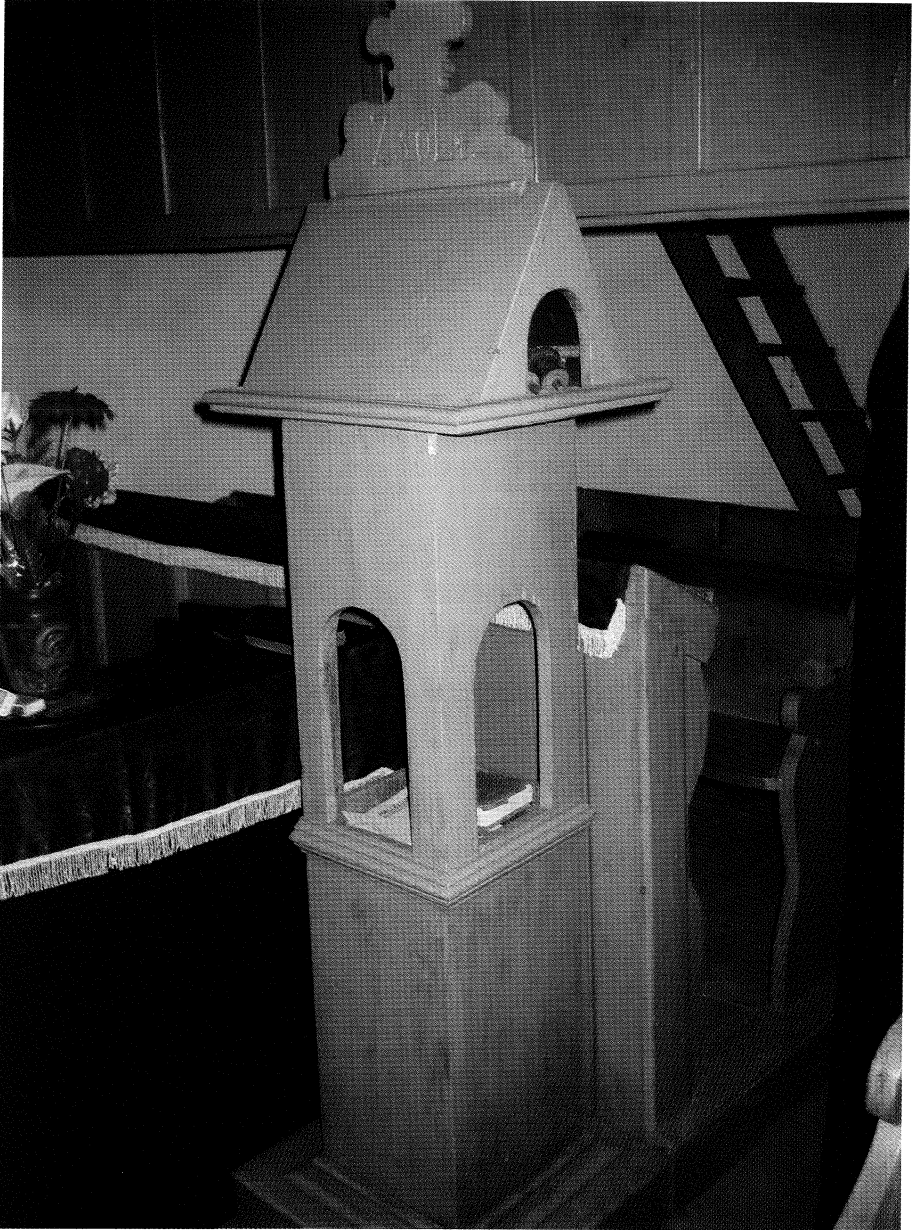
19. b) ábra. Ketesd (ref.).

19. c) ábra. Ketesd (ref.).

20. a) ábra. Kisillye (ref.).

20. b)és c) ábra. Kisillye (ref.).

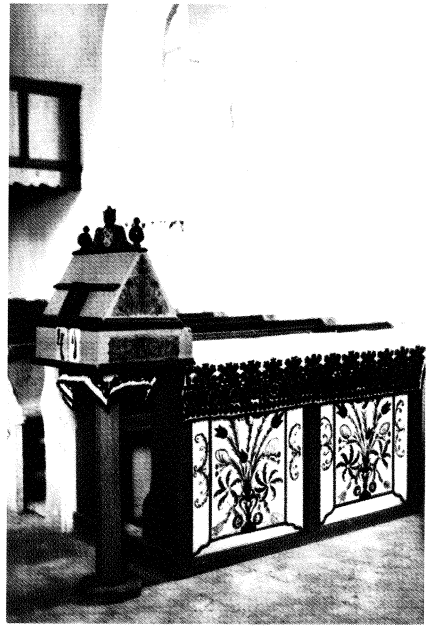

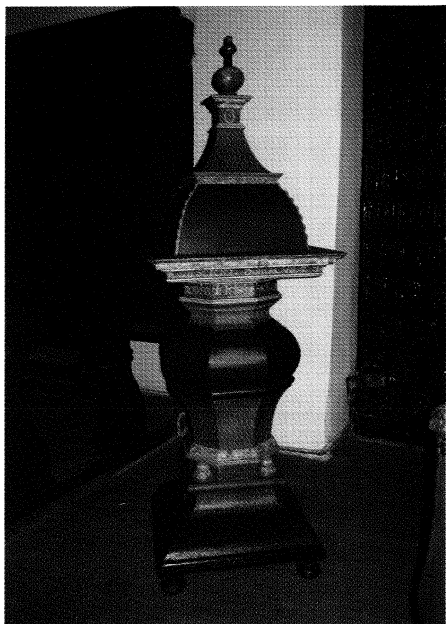
20. d) ábra. Kisillye (ref.).

21. ábra. Körösfő (ref.).

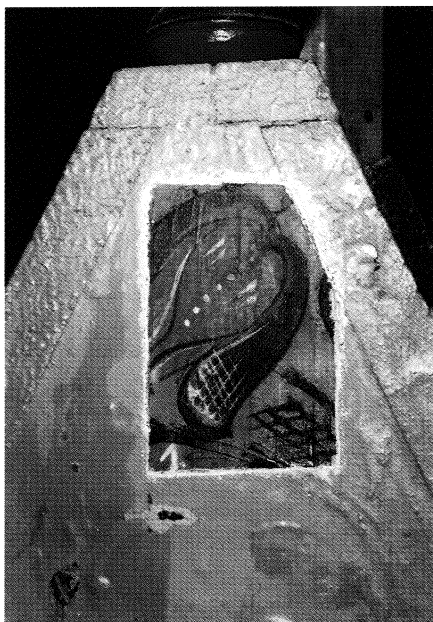
22. ábra. Magyarkapus (ref.).

23. ábra. Marosvásárhely (ref.).

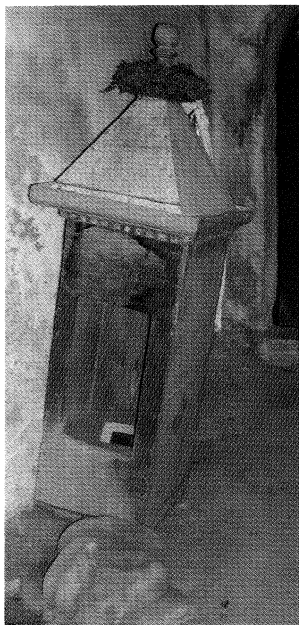
24. a) ábra. Méra (ref.).

24. b) ábra. Méra (ref.).

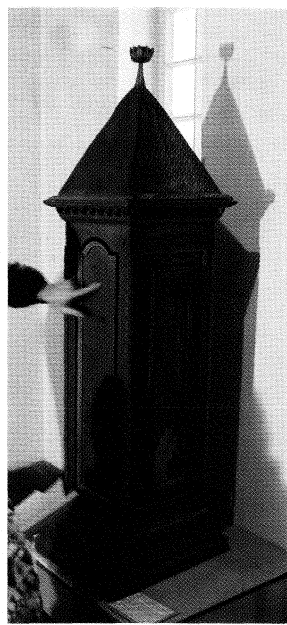
25. ábra. Miklóstelke (szász ev.).

26. ábra. Nyárádszentlászló
(unit.).

27. ábra. Nyárszó (ref.).

28. ábra. Olasztelek (ref.).

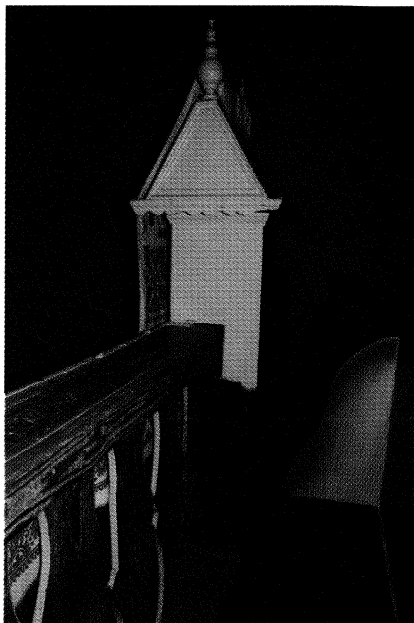
30. ábra. Nyárádszentmárton (unit.).

29. ábra. Nagyszeben (szász ev.).

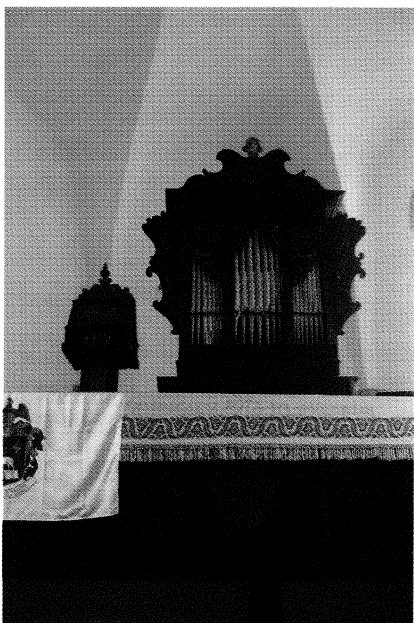
31. ábra. Óraljaboldogfalva (ref.).

32. ábra. Ördögösfüzes (ref.).

33. ábra. Segesvár (szász ev.).

34. ábra. Somkerék (ref.).

35. ábra. Székelyzsombor (ev.).

36. ábra. Szénaverős

37. ábra. Szind (ref.).

38. ábra. Tordaszentlászló (ref.).

A XIV–XV. században az Angyali üdvözlét bemutató ábrázolások többségén Mária egy imazsámoly mellett látható. (1. *ábra*) Ezek az imazsámolyok többnyire négyzet keresztmetszetűek, valamivel vastagabbak, mint éneklőszékeink. Lábazati kiképzésük, ajtóval, polccal ellátott dobozszerkezetük viszont közeli hasonlóságot mutat velük. Felső könyvtartó részük többnyire egy síkban döntött, de akad köztük olyan is, amelyre fölül több könyv helyezhető, esetenként a könyvtartó rész forgatható. Ugyanakkor az imazsámolyok legtöbbször előtt térdeplő is található, és magasságuk térdeléshez, ill. üléshez van igazítva. Külön figyelmet érdemel, hogy a rájuk borított, hosszúkás terítő ugyanolyan elhelyezésben látható, mint néhány későbbi, takaróval ellátott erdélyi éneklőszék esetében.

A fennmaradt emlékegy jelentős csoportját képezik az olvasó, felolvasó pulpitusok. A Kárpát-medencében csak néhány hírmondóval számolhatunk, viszont olasz, német területek gazdag anyagot őriznek a reformációt megelőző korszakból. Csak Firenzében mintegy kéttucatnyit láthatunk. Funkciójukat tekintve nem kizárt, hogy énekeskönyvtartóként, éneklőszékként is használhatták őket énekes szertartások alatt. Többségük négyzet keresztmetszetű, egy alsó, kiszélesedő lábazatból és egy valamivel karcsúbb, felső dobozszerkezetből tevődnek össze, amely az imazsámolyokhoz hasonlóan szekrényrészrel, polccal illetve ajtóval van ellátva. Különálló, felső részük egy gúla vagy háztető formájára emlékeztető forgatható rész, amely nagyobb méretű, értékes könyvek időszakos tárolására is alkalmas volt. Jó néhány esetben viszont állványszerű, háromlábú, filigrán szerkezetet láthatunk hasonló céllal. Elsősorban szerzetesi templomokban maradt fent ilyen emlékegy, a kanonoki vagy szerzetesi stallumok elé, az ún. plánumra helyezve.¹² (2. *ábra*)

Több típusú ábrázolásnál, de elsősorban az evangélistákat és a négy egyháztanítót munka közben bemutató képnél láthatunk íróállványt, illetve az íráshoz, olvasáshoz alkalmas, négyzetes szekrénykét. Számos esetben a fentebb bemutatott, alsó polcos, ajtós szekrényrész mellett a felső, forgatható, gúla vagy háztető formájú könyvtartót is kis üreggel, polccal látták el az íráshoz, olvasáshoz szükséges kellékek tárolása érdekében. Az imazsámolyokhoz hasonlóan ezek is alacsonyabbak, többnyire ülő testhelyzetet feltételeznek. Ennél a típusnál is párhuzamosan fölfedezhető a három lábúra ültetett, vékony, állványszerű szerkezet is.

A legközvetlenebb kapcsolat, illetve folytonosság talán azon énekeskönyvtartók, illetve az éneklőszékek szerepe között állapítható meg, amelyek olyan ábrázolásokon láthatók, ahol énekes misét, zsolozsmázó kórust (3. *ábra*) vagy éppen éneklő angyalokat láthatunk. (4. *ábra*) Formájukat tekintve ezek között a négyzetes vagy háromlábú típustól a legegyszerűbb könyvtartó állványig valamennyi változatot föllelhetjük.

¹² Brackett 1927. 11; Windisch-Graetz 1982. 246.

Összegezve a felsorolt, reformáció előtti berendezési tárgyak elemzését csak annyi következtetést szeretnénk levonni, hogy az Erdélyben föllelhető szép számú, XVII–XIX. századi éneklőszék formáját tekintve a korábbi előzményekben gyökerezik, csupán kisebb módosítást szenved, amelyet a funkció megkövetel.

Kulcsfontosságú az a két erdélyi emlék, amely a reform előtti időkből származik. A segesvári evangélikus Hegyi templom, melyet hajdan Szent Márton tiszteletére emeltek, gazdag faberendezést őriz. A sekrestyéjében található az a négyzet keresztmetszetű, az 1510-es években a segesvári Reyhmut János asztalos műhelyében készült szekrényke, amely egy felolvasó pulpitus, vagy akár éneklőszék alsó része lehetett. (33. ábra) Forgatható felső részének egykori meglétéről a vaskos furatok és a felület kiképzése tanúskodik. A kárpát-medencei emlékműanyagban ritkaságszámba menő bútortípust gazdag intarzia és lapos faragás díszíti. A másik műalkotást a beszercei, hajdan Szent Miklós tiszteletére épített —napjainkban evangélikus— templom őrzi. Itt egy ékekkel merevített, állványszerű lábazatra egy forgatható, két ferde és két egyenes síkkal határolt könyvtartó készült. A forgatható felső rész körös-körül lapos faragással lett díszítve, az egyik függőleges oldalfal áttört kis nyílása a könyvtartó részben való tárolást biztosítja. Elhelyezését tekintve itt sincs megbízható adatunk, mivel csak az utóbbi évszázadban is számos helyre költöztették. (8. ábra)

Több erdélyi táblaképen vagy falképen láthatjuk a fent felsorolt berendezési tárgyak valamelyikét. Noha az éneklőszékek eredetéhez, formájuk kialakulásához nyújtanak némi támpontot, mégsem tekinthetjük őket kimondottan erdélyi előképeknek, mivel ezek az ábrázolások a felhasznált, közkezen forgó metszet-előképekhez kötődnek közvetlenül, nem pedig valamiféle sajátosan erdélyi enteriőr bemutatását célozzák.

A XVII. századtól kezdődően az Erdélyben fennmaradt emlékművek lelőhelyeinek felekezeti megoszlása igen változatos. Az éneklőszék-állomány túlnyomó része református, illetve unitárius templomokban található. Hasonló kiképzésű könyvtartóval, felolvasó pulptal, énekeskönyvtartóval (?) sok száz evangélikus templomban találkozunk. A rövid kutatástörténetben említett szakemberek már körvonalazták, hogy református és unitárius templomainkban az éneklőszékek megjelenése és használata az orgona nélküli, illetve az átmeneti időszakra volt jellemző. A protestáns, evangélikus századok a templomberendezések átformálásában mérsékelt irányvonalat képviseltek. Jelentős mértékben megőrizték a reformáció előtti időkből készült falképeket, az oltárok felszámolása is csak a mellékoltárookra korlátozódott, több tucat szárnyasoltárt átörökítettek, funkciójában meghagytak. Ami a téma szempontjából fontos: az orgonákat, a zenei háttérrel nem számították. Feltételezhető, hogy az ének vezetése az orgonistát vagy a kántort illette, így nem volt szükség külön énekvezérre és neki éneklőszékekre. Noha jó néhány pulpitusuk formára, szerkezetre igen csak hasonló a református, unitárius templomokban fellelhető éneklőszékekhez, feltételezhető, hogy inkább pulpitusként, felolvasó állványként használták őket.

A jelen tanulmány keretében nem célunk az erdélyi szász evangélikus templomokban található felolvasók, pulpitusok mélyreható elemzése. Csupán annyit jegyezni meg, hogy három jelentősebb típusba sorolhatók. A XVII. századtól kezdve a leggyakoribb változat, hogy a keresztkút fából készült, díszes fedőlapját dőlött síkú vagy gúla alakú könyvtartó résszel látják el és a diadalív alá, vagy annak környékére helyezik.¹³ (25. ábra) Ugyanide, esetenként a keresztkút közvetlen szomszédságába helyezik a második típusba sorolt, fából készült, faragással, festéssel díszített felolvasó pulpitusokat is, amelyek magas, egyszemélyes padmellvédre hasonlítanak.¹⁴ (17. ábra) Néhány templomban a fent bemutatott formáktól eltérően vékony, filigrán, állványszerű könyvtartót láthatunk.¹⁵ (18. ábra) Külön kiemelni a székelyzsombori magyar evangélikus templomban található tárgyat, amely felépítése, forgatható, két síkú könyvtartó része és magyar nyelven írt zoltáridézete alapján szinte elválaszthatatlan a református és unitárius templomokban található éneklőszékektől.

Erdélyben és a Kárpátokon kívül a görögkeleti szertartású templomok, kolostortemplomok berendezésének nélkülözhetetlen kelléke a „proskinitar” vagy „tetrapod” néven ismert ikontartó állvány, amelyre a templom védőszentjének ikonját helyezik. (5. ábra) Hasonló szerkezetű és felépítésű az „analogion” néven ismert berendezési tárgy, melyet a Szent Evangélium felolvasásánál, illetve énekeskönyvtartóként használnak.¹⁶ Azért fontos ezt kiemelni, mert ezek az igényesen díszített —a fennmaradt emléanyag alapján a XVI. századtól napjainkig nyomon követhető— berendezési tárgyak nagyon hasonlítanak a szóban forgó éneklőszékeinkhez. Főként az utóbbi, melynek felső, négy könyv elhelyezésére is alkalmas, gúla alakú könyvtartó része —mondhatni— semiben sem különbözik a hasonló felépítésű éneklőszékektől.

Hasonló berendezési tárgyak más felekezeteknél való előfordulását azért tartjuk említésre méltónak, mivel a kialakulás és a használat szintjén is lehetnek kölcsönhatások, átfedések.

¹³ A teljesség igényére való törekvés nélkül készült felméréseink, illetve fényképek (Hermann Fabini: *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen* I-II. Heidelberg—Hermannstadt 1999.) alapján mintegy 31 templomban azonosítható ez a típus. Lelőhelyük: Nagyselyk, Morgonda, Dános, Darlac, Mihályfalva, Szebenrécsa, Bese, Keresd, Miklóstelke, Szászkezd, Szászörményes, Nagyekemező, Kolozsnagyida, Kereszténysziget, Szászkeresztúr, Szászdálya, Szászegerbegy, Alcina, Csicsóholdvilág, Riomfalva, Rüs, Szebenszerdahely, Somogyom, Sellenberg, Sorostély, Szelindek, Apold, Szászorbó, Szászveszód, Vingárd, Veszód.

¹⁴ Ebből a típusból mintegy tizenhét tárgyat ismerünk. Lelőhelyük: Küküllőszáros, Sálya, Alsópián, Monora, Dipse, Keménynagyiszlós, Nagykapus, Höltövény, Hermány, Hosszúaszó, Mártonhegy, Szásmártonfalva, Szásznagyveszős, Péterfalva, Oroszcúr, Szépmező, Cikmántor.

¹⁵ Ebből a típusból mintegy hat tárgyat ismerünk. Lelőhelyük: Romosz, Vurpod, Kaca, Kerc, Domald, Szászújfalva.

¹⁶ Az orthodox templomok hasonló jellegű berendezési tárgyait a jelen tanulmányban nem célunk bővebben ismertetni. A témához kapcsolódó gazdag szakirodalomból csupán egy munkát említenék: Andrei Pănoiu: *Mobilierul vechi românesc*. Bukarest 1975.

Az erdélyi magyar református és unitárius templomokban fellelhető néhány XVII., a többséget alkotó XVIII. és kevés XIX. századi éneklőszékre a következők jellemzők.

Két változattal számolhatunk: a korai formához szorosabban kötődő, négyzet keresztmetszetű lábazattal és gúla vagy háztető formájára emlékeztető, többnyire forgatható könyvtartóval ellátott székek, valamint a karzatra, énekes karzatra vagy akár padmellvédre szerelt, lábazat nélküli, többnyire forgatható pulpitusok.

Jelentős részüknél fellelhető a korábbi darabokra jellemző kiszélesedő, kiugró lábazati tagolás, amely a bútordarab stabilitását is növeli. Azoknál a daraboknál, ahol nincs meg ez a tagolás, ott a talplemez méretét növelik, pogácsa-, illetve a lábazat anyagából kiképezett, fűrészelt lábakkal.

A lábazatban gyakori a szekrényrész kialakítása, ezt többnyire zárható ajtóval látják el. Esetenként az oldalfalakat nyílások törik át, tárolásra alkalmas polcokkal.

Az énekeskönyvtartó rész lehet rögzített, de gyakoribb a forgatható felső rész.

A korábbi formáktól abban térnek el, hogy többségüket zsolttár- és dicséretszámot mutató szerkezettel látják el. A zsolttármutató többek közt lehet egy oromzatra szerelt, külön szerkezet, a forgatható pulpitusra rögzített vagy más, billenő számtartó.

A vizsgált éneklőszékek mindegyikét ugyanazon festőasztalosok készítik, akik a templom faberendezésének a többi részét. Vannak köztük szerényebb képzésűek, egyszerű, egyszínűre festettek, de van köztük több, amely a legjobb festőasztalosok keze munkáját dicséri. Külön említést érdemel az Umling festőasztalos család tevékenységéhez köthető éneklőszéktípus. Az 1742 és 1794 közötti időszakban kalotaszegi és Kolozsvár-környéki templomokban többet is készítettek, közülük mintegy kéttucatnyi napjainkban is fellelhető. Talán a legigényesebb éneklőszékek egyik jellegzetessége, hogy a forgatható könyvtartó oromzatára három fennmaradt pulpitusnál (21. ábra. Körösfő, 24. a)-b) ábra. Méra, Mákó) saját testét csipkedő pelikánmadár került. Az ábrázolás érdekessége viszont, hogy a madár kicsinyei ezúttal kimaradnak a kompozícióból.

A profilléces, esztergált díszítés mellé ritkán társul faragás, inkább fűrészelt díszítés és virágornamentális festés járul hozzá. Gyakran található évszám és felirat. A többi festett templomi faberendezési tárgyhoz hasonlóan a feliratban szereplő bibliai idézet, zsolttárrészlet szervesen kötődik a tárgy szerepéhez. Ahogy a mennyezeten levő feliratok általában a templommal, az Úr házával, annak építésével, a kősziklával, Sion hegyével; a szószéken, szószékkoronán lévők a beszéddel, az íghirdetéssel, a szóval, a kiáltással; az úrasztalán levők az úrvacsorával, a kenyérrrel, a borral, a lakomával; a fiatalok karzatán lévők az ifjúsággal, az alázattal, a tiszteletadással; a bejáratokon a lévők a kapuval, a belépéssel, az önismeretre való serkentéssel kapcsolatosak; úgy az éneklőszékek, énekes karzatok esetében az énekkel, dicsérettel, zenével kapcsolatos a választott idézet.

Sok kérdés merül föl az éneklőszékek szerepének elemzésénél. Az énekevezér —legtöbb esetben a mester, iskolamester— innen irányította, „modulálta” az éneklést, de az éneklőszékek szerkezete bizonyítja, hogy az énekelendő zsolttár vagy dicséret számát is innen mutatták, tehát nem később alakították őket zsolttármutatóvá. Előfordult, hogy az éneklőszék-szereptől megfosztva, csak zsolttármutatóként éltek tovább vagy kerültek másodlagos használatba. Azon pulpitusok esetén, amelyeket nem láttak el ilyen mutatóval, bizonyára más helyről jelezték a zsolttár és a dicséret számát. Az sem kizárt, hogy a korábbi (XVII. század végi, XVIII. század eleji) éneklőszékek készítésekor még nem volt szükség a zsolttár vagy dicséret számának mutatására, mivel a gyülekezetnek nem volt számozott zsolttárt és dicséretet tartalmazó énekeskönyve. Annyi bizonyos, hogy a XVIII. század közepe táján nagy számban készült éneklőszékek már zsolttármutatóval vannak ellátva, tehát erre szükség volt.

Pontosításra szorul az elnevezés, illetve a szerep körülhatárolása. A jelen tanulmányban az „éneklőszék” gyűjtőfogalom köré valamennyi olyan jellegű tárgyat besoroltunk, amelyet énekeskönyv megtámasztására kiképzett résszel láttak el, függetlenül attól, hogy van vagy nincs lábazata vagy zsolttármutatója, illetve hogy hol helyezték el a templomban.

Az elhelyezés kérdését sem szabad mereven kezelni. Az erre vonatkozó korábbi véleményeket már Ősz Előd is árnyalja,¹⁷ miszerint levéltári adatok bizonyítják, hogy állhatott az éneklőszék a templom piacterén, és a karzaton is. Véleményünk szerint azok az éneklőszékek, amelyek négyzet keresztmetszetű, magas talpazattal készültek, három vagy négy oldalra komponált festéssel, az úrasztala környékén, a templomi padok előtt vagy akár valamelyik padhoz illesztve helyezkedtek el. Azoknál az éneklőszékeknél, amelyeknél a talpazat egyik oldala padmellvédhez, karzattmellvédhez simult,¹⁸ a felületen lenyomatban kirajzolódik a hajdani padmellvéd vagy karzattmellvéd magassága. Ezzel ellentétben azok a lábazat nélküli pulpitusok, melyeknek funkciója és díszítése csak meghatározott elhelyezésben és magasságban értelmezhető, mint például a nyárádszentmártoni „éneklő oltár”, már eleve karzatra készültek. (30. ábra) Az más kérdés, hogy több, templomi piacterre készített éneklőszék megcsontkítva, átalakítva, előbb-utóbb a karzatra került.

Az sem mondható, hogy csak az orgonák előtti időszakban készültek vagy voltak használatban. Mi sem bizonyítja jobban ezt a tényt, mint a somkeréki templom faberendezése, ahol ugyanazon mester, Umling Lőrinc, 1760–1761-ben orgonaszekrényt és éneklőszéket készít. Bizonyos, hogy az éneklőszékek elhelyezésének és szerepének tisztázásánál a három berendezési tárgy: az orgona, az éneklőszék, valamint az orgona- vagy énekes karzat kérdését egyszerre kell vizsgálni. Azzal a lehetőséggel is számolni kell, hogy egy adott templomban egyszerre két éneklőszéket is használhattak a templom két karzatán.

¹⁷ Ősz 2005. 23.

¹⁸ Például az Umlingok által készített körösfői, nyárszói, somkeréki vagy mérai éneklőszékek.

Befejezésül néhány mondat erejéig az éneklőszékek állapotáról teszünk egy pár észrevételt. Mint minden liturgikus berendezési tárgy esetén, a használatból való kikopás az elindítója a károsodásnak, pusztulásnak. Ennek ellenére a fennmaradt emlékanyag meglehetősen gazdag. Mint minden szerves anyagból felépített műalkotás, különösen ki van téve a biológiai károsodásnak. Faanyagát, festékrétegét különböző rovarok, gombák károsítják. De talán a legjelentősebb károkozó maga az ember. Ha az éneklőszékek a durva csonkítást, áthelyezéssel való roncsolást el is kerülték, az átfestéseket kevésbé. Mint valamennyi festett templomi asztalosmunkát, a XIX. század legelején beköszönő, a tér alakítására, díszítésére nézve puritánabb szemléletnek köszönhetően egyszínűre, többnyire kékre vagy szürkére mázolnak éneklőszékeket is.¹⁹ Jelentős részüknél az egyszínű mázolás alatt csak surlófényben vagy kisebb tisztítási próbákon keresztül azonosítható az eredetileg díszes festés, igényes kiképzés. Azoknak a sorsa sem rózsásabb, amelyek a karzatok alatt, sekrestyékben, toronyaljban vagy a padlásterekben kallódnak.

Örvendetesen megdöbbenő az érzés, amelyet akkor tapasztal a látogató, ha egy olyan eldugott kis faluba téved, mint Kisillye, ahol az idő múlását meghatúdolva az 1702-ben készült éneklőszéket díszes terítővel fölszerelve ugyanott találja, ahová hajdan készült. (6. és 20. ábra) Ez ihlette Debreczeni Lászlót is közel nyolcvan évvel ezelőtt, hogy szép vázlatrajzot készítsen a látványról. Ezért is megfontolandó Dávid István kezdeményezése, mely szerint az egyházzenei megújulás égisze alatt menedékre találnának ezek a többnyire kallódó, értékes berendezési tárgyak.

¹⁹ Lemázolt éneklőszékek lelőhelyei: Nyárádszentmárton, Kisillye, Méra (ld. 24. b) ábra). Feliratok (pl. könyvtartón): Tordaszentlászló, Nagykapus, Magyarvista, Nyárszó, Körösfő, stb.

Adattár

Az adattár tételeinek fölépítése: származási hely, felekezet — a bútor vagy textília megnevezése, leírása, méret (magasság x szélesség x mélység [cm]); felirat, évszám; díszítés; állapot. Rövidítések: ev. = evangélikus templom, ref. = református templom, unit. = unitárius templom.

- Abásfalva** (Aldea, Hargita megye), unit. — Éneklőszék. Dávid L. 2001. 432.
- Abod** (Abod, Maros megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése nyomán. 1935-173.): 180x66.
- Almásmálom** (Malin, Beszterce-Naszód megye), ref. — 1. Pulpitustakaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-006.): 205x50; BÁLINT : J : ERZSÉBET „AÑO : 1759 : D 14: S:” — 2. Pulpitustakaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-006.)
- Alsóbölkény** (Beica de Jos, Maros megye), ref. — 1. „Egy éneklőszékhez való számtábla állvány. Három oldalán zsoltár feliratokkal és kevés ornamentikával. Belseje három részre osztva, ajtója hiányzik. Felirata az ajtó felett, évszám az ajtó alatt. Rajta átfestés nyomai.” (Debreczeni László feljegyzése. 1932-032.); „N. Gyarmati Pál ur / csináltatta Istenek dicső / ségére.” „1688.” — 2. Négy darab pulpitusterítő (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-032., 033., 034.): 190x51, 280x50, 200x62, 180x55.
- Alvinc** (Vințu de Jos, Fehér megye), ref. — 1. Két éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése alapján. 1930-180., 181.): 270x70; „Szabo Istvanne anno Domini 1677 die 23 octobris Ardos Anna”. 235x90; „S. K. Ersebet B. Istvanne adta” (XVII. század végi) — 2. „Két futó vagy éneklőszék takaró” (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1930-181.), 210x65, 270x60; XVII. századi.
- Aranyosgyéres** (Câmpia Turzii, Kolozs megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése alapján. 1931-102r.): 200x52.
- Árpástó** (Branîştea, Beszterce-Naszód megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése alapján. 1932-012.): 270x75.
- Bádok** (Bădeşti, Kolozs megye), ref. — Töredékesen fennmaradt, nyolcszögletű talpazat (Kiss Lóránd szíves közlése és fényképfelvétele alapján); XVIII. század; kopott, vásott festésnyomok láthatók; állapota válságos.
- Beszterce** (Bistrița, Beszterce-Naszód megye), szász ev. — A pulpitus vagy éneklőszék szerkezetileg két részre tagolható: 1) állványszerű lábázatát három vízszintes elemmel merevített, két függőleges láb alkotja, melyek vastkosabb, vízszintes talpakon állnak. A függőleges és vízszintes elemeket faékekkel rögzítették. 2) Forgatható könyvtartó részét két döltött oldal és két háromszög alakú, függőlegesen álló halántéklap alkotja, egyiken kisebb méretű nyílás található. XV. század vége – XVI. század eleje; könyvtartó részének mind a négy oldalát növényindás lapos faragás, festés díszíti.
- Bonyha** (Bahnea, Maros megye), ref. — Két éneklőszékre való takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1933-134.,135.): 255x81, 300x77.

- Borbátvíz** (Râu Bărbat, Hunyad megye), ref. — Éneklőszék-takarónak fele (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1930-091.): 140x78; XVII. század végi
- Bósháza** (Biuşa, Szilágy megye), ref. — 1. Hét darab éneklőszék-takaró (kettőt padon, karzaton használnak) (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-064.), (XVIII. század) — 2. Két darabból álló éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-068.), 196x45 — 3. Két éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-069.): 250x75; 225x65; „VICAL GURKANE / PANDI SARA ATTA”.
- Búzásbesenyő** (Valea Izvoarelor, Maros megye), ref. — Két éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1933-192.): 200x53; 220x77, „L H”.
- Csomafája** (Ciumăfaia, Kolozs megye), ref. — A keleti karzattal védett, az orgona jobbán áll jelenleg, egy vékony tengelyen a pulpitus. Könyvtartója két részből áll: a fiókszerűen kiképzett alsó részre épül a két dőlött oldalból kiképzett, felső könyvtartó. Az alsó rész egyik hosszanti oldala mentén zsolttármutatató számok csúsztathatók be; *Veszendő* 47; teljes felületét átfestés borítja.
- Déva** (Deva, Hunyad megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése alapján. 1930-016.): 220x95.
- Erdőszentgyörgy** (Sângeorgiu de Pădure, Maros megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése nyomán. 1935-038.): 185x85.
- Etéd** (Atid, Hargita megye), ref. — Két éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése alapján. 1931-013v.): 204x70; „S: G: B: S: DE: ETED: A: 1677: DIE: 15: OCTO^{bris}”; 250x50; XVII. századi.
- Farnas** (Sfăraş, Szilágy megye), ref. — 1790-ben készült a keleti karzattal védett elhelyezett, forgatható könyvtartó és zsolttármutató. Készítői feltehetően a fiatal Umlingok. A könyvtartót egy kettős osztású, dőlött oldallal, illetve egy szintén kettős osztású, függőleges oldallal alkotja, mely a templomtér fele fordítva zsolttármutató táblaként szolgál. Felirata a könyvtartó dőlött oldallapján olvasható. *Umlingok ...* 72, 73; Isten Ditsőségére Renováltatta eszt, a Pulpitust, Kudor (?) István: Anno: 1 7 9 0 . Profilozás, fűrészelt szoknyadísz, halántéklapjain virágornamentális festés díszíti, alján jellegzetes Umling-keretdísz.
- Felsőboldogfalva** (Feliceni, Hargita megye), ref. (Jelenleg a Székelyudvarhelyi Haáz Rezső Muzeumban található, Bíró Áron református lelkipásztor ajándéka. Lsz: VII./17.) — Az egykori éneklőszéknek csak négyszögletű, dobozszerkezetű talapzata maradt fenn. Felső lapján kör alakú, néhány cm átmérőjű nyílás látható, a helye az elkallódott felső, forgatható könyvtartó rész tengelyének. *Lángi—Mihály* 2004. 40; évszám: Anno 1710 Die zo July Soltar Ciz.V.6 Örök emlekezetben marad az igaz ... Ezt az Éneklő széket Isten dűczőségére az Felső Boldog Aszony Falvi Templomban Istenes jo akaratyabul Bika Falvi Vitézlő Ifiu Balas Thamas Czinaltatta. Hoza téven eszt is, Qui devote canit bis Oratt Isten előtt legyen kedves Ámen. — Hangsúlyos profilozás díszíti, fűrészelt, fogsorosan faragott lécekkel.

- Geges** (Ghinești, Maros megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése nyomán. 1935-168.): 180x75.
- Gógán** (Gogan, Maros megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése nyomán. 1933-229.): 200x45, „VALKÁN KATA A'G. R / SZ. EKL~A. / ANNO 1827^{be} 15. Ápr. Ajá. / ..”
- Gógánváralja** (Gogan-Varolea, Maros megye), ref. — Három éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései nyomán. 1933-220., 221.): 220x75, 280x75, 320x52.
- Gyalu** (Gilău, Kolozs megye), ref. — „Egy régi éneklőszék a templomban. Felirata: (a.) Oldalain XVII. sz-ra valló reneszánsz díszítmények. Nagyon kopottas. Talapzata hiányzik. Kovácsolt szegekkel és ajtószarkokkal. A pulpitusra szegzett zöld posztó csillagfejű szegekkel rögzítve. Vele egy számtábla, melynek megmaradt felirata: (b.). Ezzel egykorú számok és jelzők.” (Debreczeni László feljegyzése. 1935-012.); a. „FINTa Marton / Hazas TaRsa / Val Edgyüt CsiN / Á(ltattak 1)672. ” b. „Curavit Rector Gya / uensis Steph Beregi Aõ 1769: ian”.
- Gyeróvásárhely** (Dumbrava, Kolozs megye), ref. — „Éneklő számtábla a leánykarzaton. Pulpitusán felirat (...). Oldalai, pártázata és lába is festve volt, ma bemázolva.” (Debreczeni László feljegyzése. 1936-010.) Umlingok ... 75; „Sol. XVI. v. 1. Tats (...) semivel. Sofalvi János: / Mester Idejében 1.7.8.4.” — „Hasonló számtábla az orgona karzaton is, teljesen bemázolva. Másként volt festve, mint az előbbi, pártázata, lába is más, nem valószínű, hogy egy kéz munkája a kettő.” (Debreczeni László feljegyzése. 1936-010.)
- Hadad** (Hodod, Szatmár megye), ref. — Éneklőszék-terítő darabja (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-136.)
- Hagmásbodon** (Budiu Mic, Maros megye), ref. — „Egy igen érdekes, pagodaszerű, kb. 2 m magas barokk éneklőszék. A csúcsa alatt jelenleg 1808 évszám van. A festés alól azonban 1760 (s más festésnyom is) tűnik elő. Párkányain igen szép betűkkel feliratok (...)”. (Debreczeni László feljegyzése. 1937-068.) „1808 Sólt: XCVIII. Vs. 4. (Örömmel ... ditséretet) ” „Sólt: XCII. (Jó dolog ... Isten.)” Átfestés alatt „(1760)” — éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1937-064.): 180x42.
- Héderfája** (Idrifaia, Maros megye), ref. — Két, éneklőszékre való takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1933-141., 142.): 160x98, 172x97
- Holtmaros** (Lunca Mureșului, Maros megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-024.): 190x70; „IDŐS BAKOS ISTVÁNÉL ARADOT ÖZVEGY'É JOSA KATA AJÁNDÉKOZTA I / A HOLTMAROSI EKLÉSIÁNAK 1805 BEN KARÁTSON HAVÁNAK 15 dik NAPJÁ / N.” — Pulpitustakaró egy darabja, közepéből kivágtak. (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-024.): 95x61.
- Homoródjánosfalva** (Ionești, Brassó megye), unit. — Az éneklőszék szerkezetileg három részre tagolható: 1) Az alsó, magas négyszögletű szekrényrész, melynek egyik oldalán vaspántokkal rögzített ajtó nyílik. 2) Merev könyv-

tartó része négyzet alapú gúla formájú, négy dőlött oldallal. 3) Tetejében forgatható zsolttármutató tábla áll. Dávid 1981. 148.: 1802, 1809 (?). Szekrényét hangsúlyos alsó és felső profilozott, faragott és festett párkányzat szegélyezi. Egyszínűre festett felületén faragás és esztergált díszek láthatók.

Homoródszentmárton (Mártiniş, Hargita megye), unit. — Az éneklőszék jelenlegi állapotában két nagyobb szerkezeti egység alkotja: 1) Az alsó, négyzet alapú szekrényrész, melynek alsó, széles talpa négy pogácsalábon nyugszik. Három oldala sík, osztatlan mező, míg negyedik nyitott. Belső — polccal osztott — tere tárolásra alkalmas. 2) Könyvtartó része négyzet alapú gúla, mind a négy oldala dőlött. — Feltehetően elkallódott tetejéről a zsolttármutató tábla vagy esztergált dísz. Dávid 1981. 160. Visszafogott díszítés: pirosra festett profilécek a szekrény alsó és felső részén, esztergált dísz, egységes kék felület.

Homoródszentpéter (Petreni, Hargita megye), unit. — Az éneklőszéknek csak téglalap alapú, dobozszerkezetű talpzata maradt fenn. Ez egy szélesebb, alacsony lábazon áll, mely szintén téglalap alapú. Mindnégy oldalának alsó felét íves záródású nyílás töri át, így belső tere tárolásra is alkalmas. Felső könyvtartó része elkallódott. Dávid 1981. 173; (töredékes) 134x55x36. Egységes kék alapszín borítja, mindnégy oldalán a nyílások fölött keretelt mezőben igényes virágornamentális festés látható. Az éneklőszék restaurálása folyamatban van.

Homoródújfalú (Satu Nou, Hargita megye), unit. — Az egykori éneklőszéknek csak négyszögletű, dobozszerkezetű talpzata maradt fenn. Egyik oldalán nyílás található, belső tere tárolásra alkalmas. Felső, könyvtartó része elkallódott. Felületén jelenleg vörössel keretezett kék mezőben virágmotívumos díszítés látható, mely későbbi átfestés eredménye.

Hosdát (Hășdat, Hunyad megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1930-048.): 260x76, XVII. század

Kalotadámos (Domoşu, Kolozs megye), ref. — A zsolttármutató az 1753-ban készült legénykaron áll, feltehetően az Umling műhely munkája. A forgatható könyvtartó és zsolttármutató kb. 40 cm-es keskeny tengelyen áll a nyugati karzatmellvéden. Alsó részét fűrészelt szoknyadísz szegélyezi. Két dőlött oldala közül a karzatra néző könyvtartó funkciót tölt be, a gyülekezet fele fordított pedig zsolttármutatóként szolgál. Debreczeni 1936-071; Lángi—Mihály 2002. 48. XVIII. század, átfestve; 1830 VINCZE FERENCZ CURATORSÁGA. Fűrészelt és esztergált díszítések. Felületét átfestés borítja. — Az orgonakar számtáblája. Peremén és pulpitusán olvasható felirata. Az utolsó sor, melyre egy deszkát szegelték, kivehetetlen. (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1936-071.) Umlingok ... 78. „T. id. SZ. P. úr, Damoson Papi hivatalának / 31-dik Esztendejében maga / Rénováltatta ezt az 1774-ben készült Kántori Pulpi- / tust B. Hunyadi Asztalos Barta / Josef: /” „által, Szász Lónai Durzó / Istvánnak itten tsak fél Esz / tendeig fojtatott Rektori / hivatalából ismét Lónára / lett vissza költöztetése u- / tán Márton György kurátor- / (...)”

Kercsed (Stejeriș, Kolozs megye), ref. — Három éneklőszék-takaró (egyik közülük „selejtezésben”) (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1931-093v.): 175x50.

Kisillye (Ilioara, Maros megye), ref. — A kecses arányú éneklőszéket szerkezetileg két fő egység alkotja: — Magas, négyzetes alapú talpazat, mely egy széles, hangsúlyos lábazaton áll. E kétszintes talpazat felső részét négy oldalon félköríves záródású nyílások törlik át, alsó szintje zárt. A talpazatra keskeny facsappal illeszkedik a forgatható felső, kisméretű könyvtartó rész. Mindkét döntött oldalára könyv helyezhető, erre utalnak a támaszként szolgáló profilécek is. Két halántéklapján egy-egy félköríves záródású nyílás található. A könyvtartót fűrészelt és esztergált díszítés koronázza. Debreczeni 1932-034., 038. (átfestés alatt) Illyei szent Ecclesia: Az ki ez széket csinállya Az, ezt te néked ajánlya, Végyed jo néven kívánnya 1707. Gernyeszegi Asz:alos István Csi:nálta az Illyei Templomba Pünkösti ajándékba 1707. Énekeljete az Úrnak új éneket az ő dicsi(r)e(ti) zeng(j)e(n) az ő szentein(ek) (gyü)lekezetiben. Örvendezzen az Izrael az ő teremőjében az Sionnak (fiai) örvendezzenek a(z) (ő) királyoknak. Solt: 149 v (1,2). ZsóLt. Igényes profi-lozás, fűrészelt és esztergált díszítések. Teljes felületét egységes kék átfestés borítja, mely alól átsejlenek feliratai és festése. Jónak minősíthető. Az átfestés alatt jó állapotban fennmaradt az eredeti festés. — Három darab éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-034.): 250x63, „BAN fieVA”; 250x85, „V.I. B.I.”; 204x48

Kőródszentmárton (Coroisánmartin, Maros megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése nyomán. 1933-146.): 222x55

Körösfő (Izvorul Crișului, Kolozs megye), ref. — Az éneklőszéket feltehetően ifjabb Umling Lőrincz készítette. Szerkezetileg két fő egységre tagolható. 1) Egy dobozszerkezetű, magas talpazat, melynek felső kétharmada keskenyebb, alsó egyharmada szélesebb lábazatként szolgál. 2) A talpazatra helyezett, forgatható könyvtartó rész. Ennek fiókszerű alsó része könyv és számtáblácskák tárolására hivatott; egyik hosszanti oldallapja kihúzható/ tologatható, a másik pedig zsolttármutatóként szolgál (alsó és felső részére kiképzett vajatokba csúszthatók a számtáblácskák). Erre rögzítették a zárt, háromszög keresztmetszetű (két, döntött oldallal rendelkező) felső részt, melyet díszes faragvány és pelikánabrázolás koronáz. Könyvtartóként csak egyik, a zsolttármutatóval ellentétes oldala szolgál. A keskeny, magas talpazat három oldala díszített és két-két mezőre tagolt, egy oldala sík és festés sem díszíti. Ez arra utal, hogy eredetileg ez az oldal nem volt látható, feltehetően egy pad- vagy karzatmellvédhez rögzítették, melynek magasságát jelöli az éneklőszéken látható lenyomat. A könyvtartó gyülekezet fele tekintő, döntött oldalán olaszkoszorúba írt felirat volt hajdan, mely mára teljes egészében lekopott, csupán egy-két betűje látható. Debreczeni 1936-044; Umlingok ... 86; Lángi—Mihály 2002. 56–57. 238x54x46. SAMUEL INCZE PASTOR/ Eccla: CONJUGE Krisztina / T.../ CURAVIT-ANNO 1764. Gazdag profi-lozás és igényes faragás díszíti. Talpazata keskenyebb, felső felének három

oldalát profillécekkel két-két kisebb mezőre osztották, melyeket virágornamentális festés díszít. Restaurált tárgy. 2006–2007-ben végzett restaurálását megelőzően a felső, könyvtartó rész a nyugati karzattalvédre másodlagosan helyezve töltötte be zsolttármutató szerepét, talapzata pedig a toronyaljban kallódott. — Az 1841-ben készült orgonakarzaton áll egy éneklő pulpitus, melynek keskeny oszloplábazata van. Egy döntött oldallal rendelkező, forgatható könyvtartójának gyülekezet fele fordított oldala függőleges és zsolttármutatóként szolgál. Lángi—Mihály 2002. 57. Felületét világoskék olajfestés borítja.

Körtvélyfája (Periş, Maros megye), ref. — éneklőszék (Kiss Lóránd szíves közlése és fényképfelvétele alapján).

Küküllővár (Cetatea de Baltă, Fehér megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései nyomán. 1934-037.): 250x96. „A. 1705. / P. HORVAT SAMUEL es / A. NEMES ERSEBETH. / ISTEN DÜTSÖSSEGERE / SZENTELÉK”.

Magyarbikal (Bicălatu, Kolozs megye), ref. — A pulpitus a keleti karzattalvédén, az orgona bal oldalán áll, rövid tengelyen. A forgatható könyvtartó fiókszerű alsó része hangsúlyos, egyik hosszanti oldala zsolttármutatóként szolgál, a másik tologatható. A felső rész két oldala döntött. Részben kivethető feliratát Debreczeni László jegyezte le (1936-121.). „BARTA JANOS (tsin) / altata Isten Ha(zá) /...” Esztergált és fűrészelt díszítés koronázza, profílozás és fűrészelt szoknyadísz szegélyezi. Felületét átfestés borítja. — A nyugati karzattalvédén található a szemközti pulpitus párdarabjaként. Talapzatát rövid, vékony, faragott tengely képezi. A könyvtartó fiókszerű alsó része hangsúlyos, egyik hosszanti oldala zsolttármutatóként szolgál. A felső rész két oldala döntött. „Alsó csipkén, a festés alatt kivethető” feliratát Debreczeni László jegyezte le. (1936-121.) „M: B: / Ifju Furujás Ferentz Isten / házához az maga / költségével Tsinaltatta 24 / Esztendő Kor: Ano 1794”. Fűrészelt díszítés koronázza, fűrészelt szoknyadísz szegélyezi. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése alapján. 1936-121.): 210x48. „T R”.

Magyarborzás (Bozieş, Beszterce-Naszód megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései nyomán. 1928-284.). „Fazekas Mihály / Kis Erzsébet anno 1761”.

Magyargyerőmonostor (Mănăstireni, Kolozs megye), ref. — A keleti karzattalvédén áll, kb. 30 cm-es vékony, rövid tengelyen a forgatható könyvtartó és zsolttármutató. Feltehetően idősebb Umling Lőrincz készítette a keleti karzattalvéddel egy időben, a XVIII. század derekán. Karzatra néző, döntött oldallapja könyvtartóként, a gyülekezet fele fordított, döntött oldala pedig zsolttármutató táblaként szolgál. Debreczeni 1937-098; *Umlingok ...* 90. Profílozás és esztergált díszek, díszítőfestés borítja. — A nyugati karzattalvédén áll egy —a szemköztihez hasonló szerkezetű— Forgatható könyvtartó és zsolttármutató. Karzatra néző, döntött oldallapja könyvtartóként, a gyülekezet fele fordított, döntött oldala pedig zsolttármutató táblaként

szolgál. Debreczeni 1937-098; Lángi—Mihály 2002. 64–65. Az egyszínűre mázolt szerkezet felső felét áttört faragású, aranyozott dísz koronázza.

Magyarkapus (Căpușu Mare, Kolozs megye), ref. — A nyugati karzattal mellvédén áll, keskeny, kb. 50 cm magas, nyolcszögletű oszloplábon a forgatható könyvtartó. Ennek fiókszerű alsó része könyv és számtáblácskák tárolására hivatott; egyik hosszanti oldallapja kihúzható, a másik pedig zsolttármutatóként szolgál (alsó és felső részére kiképzett vájatokba csúsztathatók a számtáblácskák). Erre az alsó részre rögzítették a zárt, háromszög keresztmetszetű (két dőlött oldallal rendelkező), felső részt. Az alsó zsolttármutatóval megegyező oldal itt hasonló szerepet tölt be, míg ellenkező oldala könyvtartóként szolgál. Archív felvétel: KÖH 20,975; Lángi—Mihály 2006. 94–97; Kis 1968; *Umlingok ...* 91. (átfestési réteg) 1759. Esztergált és fűrészelt díszítés koronázza. Részben átfestett felületén az Umling-műhelyre jellemző, virágornamentális festés látható.

Magyarköblös (Cubleşu-Someşan, Kolozs megye), ref. — A nyugati karzaton zsolttármutatóval ellátott pulpitus (?).

Magyarlapád (Lopadea Nouă, Fehér megye), ref. — Pulpitustakaró (törlőnek használják) (Debreczeni László feljegyzései nyomán. 1931-075v.): 150x118 — Pulpitustakaró (Debreczeni László feljegyzései nyomán. 1931-075v.): 182x10?

Magyarókereske (Alunişu, Kolozs megye), ref. — Fialat Umlingok által készített pulpitus az orgonakarzaton Debreczeni 1936-094.

Magyarvalkó (Văleni, Kolozs megye), ref. — A könyvtartó részből álló pulpitus vékony, alacsony tengelyen áll az 1805-ben épült orgona bal oldalán a keleti, idős Umling által készített karzattal mellvédén. A gyülekezet felé tekintő oldala zsolttármutatóként, míg ellenkező oldala könyvtartóként szolgál. Lángi—Mihály 2002. 70.

Magyarvista (Viştea, Kolozs megye), ref. — A keleti orgonakarzat mellvédjén, az 1825-ben készült orgona bal oldalán áll az Umling műhely által készített pulpitus. Több alkotásukhoz (Körösfő, Nyárszó, Méra, Somkerék, Magyarapus) hasonlóan a forgatható könyvtartó fiókszerű alsó része könyv és számtáblácskák tárolására hivatott; egyik hosszanti oldallapja kihúzható. Erre az alsó részre rögzítették a zárt, háromszög keresztmetszetű felső részt, melynek egyik dőlött oldala könyvtartóként szolgált. Másik dőlött oldalára egy kis lécet rögzítettek, amely által zsolttármutató szerepet tölt be. Jelenleg a könyvtartó kisméretű talapzaton áll. Feltételezhető, hogy eredetileg a fent említett éneklőszékekhez hasonlóan magas talapzaton állt és az orgona készítésekor került föl a karzatra, jelenlegi helyére. *Umlingok ...* 103; Lángi—Mihály 2002. 73. A könyvtartót esztergált díszek, faragott pártázat koronázza. A teljes felületet borító átfestés alatt kutatóablak bizonyítja az eredeti, virágornamentális díszítés meglétét.

Mákó (Macău, Kolozs megye), ref. — „Egy régi kántori pulpitus használaton kívül. Első oldalának felső részén (a.), alsó részén (b.) és az alsó függőleges részén külön írva (c.)” feliratai. „Az Öreg Umling munkája kevés virág-

dísszel.” (Debreczeni László feljegyzése. 1936-101.) a. „Solt. CXLV. vs. 2: Ditse-rem (...) élek” b. „vs. 5: Boldog ... Istenben” c. „Ezen Pulpitust különös buzgó-ságtól viseltetvén Is / ten ditsőségére építette a Mákoai Ref / Sz: Ecc. Szama-ara a maga költségeivel Magya / rosi Judit Aszszony. Tisztarto Szász / István Uramnak Kedves élete párja. / Anno 1763. / Diebus xbris.” — „Egy más éneklő pulpitus sötétre mázolvá. A másolás alatt betűzhető írás az alsó részben (...)” (Debreczeni László feljegyzése. 1936-101.) „(A..)los Mile Sámuel (Atta?) / Anno 1827 be készült / T. Tsákány Sámuel / papságá-ban Kováts Márton Kurátor / ságában.”

Marosbogát (Bogata, Maros megye), ref. — Két éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1933-164., 167.): 325x70, 184x72.

Marosdécse (Decea, Fehér megye), ref. — Két éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései nyomán. 1931-096r.): 175x43, 195x47.

Marosillye (Iliá, Hunyad megye), ref. — Az éneklőszék szerkezetileg két részből áll: 1) Magas, szekrényrész alkotja talapzatát, amely jelenleg négy, kis lábon áll. 2) A talapzaton helyezkedik el a forgatható (?) könyvtartó rész. Ennek egyik dőlött oldala zoltármutató táblaként, míg a másik könyvtartóként szolgál. Háromszög alakú halántéklapján kis, szív alakú nyílás található. *Hunyad-Zaránd* II; 458.465. Ősz 2005. *Veszendő* 186. A könyvtartó rész alsó felét fűrészelt szoknyadísz szegélyezi.

Marosugra (Ogra, Maros megye), ref. — Megrövidített éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1933-189.)

Marosvásárhely (Târgu Mureș, Maros megye), református Vártemplom — A nagyméretű, díszes kiképzésű éneklőszék a templom piacterén áll, a szószékkel és az úrasztalával együtt. Az építmény felső részén a készítés éve, míg az énekeskönyv-tartó peremén és a talapzat felső részén zoltáridézetek olvashatók. Talapzata esztergált pogácsalábakon áll. E négyszögből induló dobozszerkezet térdmagasságban nyolcszögletűbe vált át. Erre az alsó dobozszerkezetre helyezték a forgatható, négyszögű, énekeskönyv-tartó peremmel ellátott pulpitust. Az utóbbi javítások alkalmával több ízben átfestésre került, legutóbb 1974-ben. A közelmúltban végzett restaurálás során az eredeti színvilág felszínre került, és ugyanakkor kiderült, hogy az átfestés 1700-as évszáma alatt az 1760-as évszám található. *Dávid L.* 2001; *Dávid I.* 2001; *Lángi—Mihály* 2006. 113; 1760. Örömmel énekeljetez az Úrna/k Földnek minden lakosi : zengje/tek. Örüljetez és mondjato/k ditséreteť. Solt: XCVIII. V. 4 # Jo dolog az Urat tisztelni, és a te nevednek éneket mondani, oh Fel-séges Isten'. Solt. XCII. Festése kékes, valamint barnás márványozott felületet alkot, amelyet élénk színű profillécek tagolnak. Restaurált tárgy.

Mátisfalva (Mățișeni, Hargita megye), ref. — Jelenleg a nyugati karzatmellvéden, szorosan a fal mellett áll az éneklőszék. Szerkezetileg két részből áll: 1) Egy alsó, dobozszerkezetű szekrényrészből, melynek felső lapja kissé dőlött és könyvtartóként szolgál. 2) A felső részre rögzített, forgatható zoltármutató tábla. Ritka előfordulású szerkezete a —nagyobb méretű— nyá-

rádszentmártoni „éneklő oltárral” rokonítható. 1833. Fűrészelt pártázatok és szoknyadisz szegélyezi. A gyülekezet fele tekintő oldalát virágornamentális festés díszíti. — A keleti orgonakarzaton, az orgona bal oldalán található egy kisméretű könyvtartóból és zsolttármutatóból álló pulpitus.

Méra (Mera, Kolozs megye), ref. — Az Umling műhely munkájaként számon tartott éneklőszék megcsonkítva, másodlagos elhelyezésben található a keleti karzattal szembe. Egykori lábazata felső részének csak egy keskeny szelete tartja ma a könyvtartót az orgona jobb oldalán. Alsó fele elkallódott. Fennmaradt könyvtartó része forgatható. Ennek fiókszerű alsó része könyv és számtáblácskák tárolására szolgál; egyik hosszanti oldallapja kihúzható. Erre az alsó részre rögzítették a zárt, háromszög keresztmetszetű felső részt, melynek egyik, döntött oldala könyvtartóként működött. Itt szélesebb a könyvet tartó vízszintes felület, és támaszként szolgáló profilléccel is szegélyezték. Másik, döntött oldalára két kis lécet rögzítettek, melyek közé becsúsztathatók a számmutató táblácskák. A meglévő részek formája alapján a szintén Umling-féle körösfői, nyárszói és somkeréki példákhoz hasonló, keskeny, magas talpazatú éneklőszék lehetett. Umlingok ... 105. (átfestés alatt). Igényes profilozás, faragás és esztergált díszek ékesítik. Átfestés alatt rejlik igényes, virágornamentális festése.

Mezőújlak (Delureni, Beszterce-Naszód megye), ref. — Három, éneklőszékre való terítő (Debreczeni László feljegyzése alapján. 1928-250.). 1784 előtti. „Isten dicsősege adta / Berckszáni Sára 1788.”

Mihályfalva (Boarta, Michelsdorf, Szeben megye), ref. (?) — Pulpitustakaró (Debreczeni László feljegyzése alapján. 1930-257.): 310x43

Mikefalva (Mica, Maros megye), ref. — Két éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1933-118.): 232x50, „B: MARA”; 245x93

Nádasdaróc (Dorolțu, Kolozs megye), ref. — „Egy éneklő szám pulpitus” (Debreczeni László feljegyzése. 1936-106.). „1.7.9.6. / MAGA KÖLTSÉGÉVEL ÉPÍTET / E GÁSPÁR MÁRTON. Bertalan Gáspár / Rectorságába”

Nagybacon (Bățanii Mari, Kovászna megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-156.): 180x87. „OSVAT LASZLONE F: B: ATTA A BE 1724”

Nagymedvés (Medveș, Maros megye), ref. — Éneklőszék (Ősz Előd szóbeli közlése)

Nyárádszentlászló (Sânvășii, Maros megye), unit. — Az éneklőszék szerkezetiileg két részből áll: 1) Talpazatát egy magas, dobozszerkezetű szekrényrész alkotja, melynek egyik oldalán egy nyílás található. Felső részét fogazott párkányzat szegélyezi. 2) Felső, könyvtartó része gúla alakú. A talpazat egyik oldalán látható kivésett felület szándékos roncsolás nyomait mutatja, melynek helyén —a fennmaradt nyomok alapján— feltételezzük, hogy plasztikusan kiképzett felirat volt. Körbefutó könyvtartó léccén is hajdan felirat volt. Kétoldalt átfestés borítja a lécet, míg a másik két oldalán csak néhány betűje azonosítható a valamikori feliratnak. Szerencsére korábbi feljegyzé-

sek megőrizték a fontos adatot. *Omnis Spiritus laudet Dominum AD. 1645.* Könyvtartóját esztergált dísz koronázza. A hajdani sekrestyében kallódik.

Nyárádszentmárton (Mitrestei, Maros megye), unit.— A nyugati karzatmellvédre mereven rögzített „éneklő oltár” egy hangsúlyos, dobozszerkezetű szekrényrészből áll, melyet a billenthető zoltármutató tábla és az ezt övező faragott díszítés koronáz. A szekrény karzatra néző oldalának alsó felén kis ajtó található, felső fele pedig döntött, könyvtartóként szolgál. 1795. Néhai Tek. Bakó Bénéámin élete párja, tek. Jánosi Sára asszony Istenhez való buzgóságából maga költségén csináltatta ezen éneklőoltárt. Előlapjának kiképzése architekturális jellegű, profilozás és áttört faragás díszíti. Teljes felületét átfestés borítja.

Nyárszó (Nearşova, Kolozs megye), ref. — Az éneklőszék készítője feltehetően a fiatal Umling János, feltehetően 1778-ban, a templom többi festett faberendezési tárgyával egy időben. Szerkezetileg két fő egységre tagolható: 1) Egy dobozszerkezetű, magas talpzat, melynek alsó egyharmad része egy szélesebb lábazati rész. 2) A talpzatra helyezett forgatható könyvtartó. Ennek fiókszerű alsó része könyv és számtáblácskák tárolására szolgál; egyik hosszanti oldallapja kihúzható, a másik pedig zoltármutatóként működik (alsó és felső részére kiképzett vájataiba csúsztathatók a számtáblácskák). Erre rögzítették a zárt, háromszög keresztmetszetű (két döntött oldallal rendelkező) felső részt, melynek egyik, a zoltármutatóval ellentétes oldala szolgált könyvtartóként. A keskeny, magas talp három oldala díszített, egy oldala sík és festés sem díszíti. Ez arra utal, hogy eredetileg feltehetően egy pad- vagy karzatmellvédhez (?) rögzítették. Ennek magasságát jelöli a szóban forgó negyedik oldalon látható lenyomat. *Umlingok ...* 105. (helyreállítás után) 185x54x39. `Sol:XCVI v. 1. Énekeljen az Úrnak mind az egész föld. `Soltar. Profilozás és faragás. Virágornamentális festés. Restaurált tárgy. 2006–2007-ben végzett helyreállítását megelőzően felső része a karzatmellvédre helyezve állt másodlagos elhelyezésben, a templombelső berendezéséhez illeszkedő átfestetett állapotban, talpzata pedig megcsonkítva, válságos állapotban a toronyaljban kallódott. A talp —megcsonkítás során nyert— magassága és formája arra utalt, hogy lehetett az éneklőszéknek egy korábbi másodlagos elhelyezése is. Talán akkor a könyvtartó a talppal együtt foglalt helyet a karzaton, a talp festetlen oldalával a karzatmellvéd belső feléhez rögzítve. (Hasonló módon való elhelyezés érdekében csonkították ugyanígy az ördögösfüzesi és a szindi éneklőszékeket is.). A helyreállítás során a tárgy visszanyerte eredeti méreteit és formáját.

Olasztelek (Tălişoara, Kovászna megye), ref. (Jelenleg a Sepsiszentgyörgyi Múzeumban található) — Az éneklőszék szerkezetileg két részből áll: 1) Talpzatát egy magas, dobozszerkezetű szekrényrész alkotja, mely az alsó részen hangsúlyosabb lábazattá szélesedik ki. Egyik oldalán ajtó nyílik, míg másik három oldalán a fölül ívesen záródó mezőket profilozás keretezi. Felső részét fogazott párkányzat szegélyezi. 2) Felső könyvtartó része gúla alakú.

Psalmus XXIX Fili Polafium ... Jehova gloriam laudem IN GLORIAM O: DEI Curavit fieri SP. e: ac generosus Dominus Iosephus DANIEL consor'qui Spe: ac Gal: de ANNA TOROKAI (...) ANNO CXVI. r Salhabco(?) quöd Jeho. Va ... xaudif voceru d.. Kicsücsosodó könyvtartóját faragott dísz koronázza. — Két éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése alapján. 1932-169., 171.): 255x90, „MARKO SANDORNE SZABO SU=SAN=NA 1742”; 270x55

Óraljaboldogfalva (Sântămăria Orlea, Hunyad megye), ref. — Szerkezetileg három részre tagolható: 1) egy szélesebb talpon álló, dobozszerkezetű szekrényrész, amely belül polcokkal három részre van tagolva és egy oldalon ajtó zárja 2) A szekrényrészre helyezett, merev könyvtartó rész, melynek két oldallapja döntött. Egyik függőleges oldalán kör alakú kb. 8–10 cm átmérőjű nyílás található. 3) Hangsúlyos, forgatható zsolttármutató tábla. Hunyad-Zaránd II; Ősz 2005. Aő Dñi. 1806 EREXIT SPECTABILIS ac Grösus Dnūs MARTINUS FÓRI'S DE, ZILAH. SÓLTÁR. DITSÉRET. Profilozás és faragott díszítés. Felületét egységes zöldeskék alapszín borítja, piros profillécekkel.

Ördögösfüzes (Fizeșu Gherlii, Kolozs megye), ref. — Az éneklőszék szerkezetileg két részre tagolható: 1) Talapzatát dobozszerkezetű szekrényrész alkotja, melynek három oldala sík, a negyediken pedig ajtó nyílik. 2) Egykor forgatható könyvtartó része, amelynek mindkét, döntött oldala könyvtartóként szolgált. Mára funkcióját elvesztette és mereven hozzászegelték a talpazathoz. Az éneklőszék jelenleg megcsonkított állapotban áll a keleti karzatmellvédhez erősítve. Talapzatának előlapját oly módon csonkították, hogy a karzatmellvéd felső gerendájának és deszkaborításának körvonalát pontosan kövesse. (Hasonló módon való elhelyezés érdekében csonkították ugyanígy a nyárszói és a szindi éneklőszékeket is.) Ennek alapján az éneklőszék jelenleg másodlagos elhelyezésben található, eredetileg körüljárható volt. A templomban 2008 nyarán, az ördögösfüzesi falunapok alkalmával a karzatokra helyezett három-három éneklőszék-takaró mellé még kettőt-kettőt felhelyeztek. 186x68x49. Profilozással és esztergált díszítéssel látták el. Jelenleg részben átfestett felületén nem azonosítható virágornamentális díszítés. — Négy éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1935-140., 146.) 240x75, „N. WESENYEI SÁMVLENÉ SAARÓSI KRISTINA ADTA ISTENHEZ VALO BVZGOSÁ / GÁBOL. AZ. Ö. FÜZESI REF: EKLÉSIA SZÁMÁRA ÉNEKLŐSZÉKRE. AŐ 1738. 17 Aug. ”; 275x75, „FAZAKAS B: JÁNOS ES SZALOS KÁTA ISTENÉHEZ VALO BUZ / GOSÁGABOL ADTA A' Füz: RÉF: ECCL'Á SZAMARA ÉNEKLŐ SZEKRE 1756”; 260x48, „1842 MÁRCIVS 12 / (másik végén 15). (1872) PAUL János nő veres juLiÁnna / AttA DeBReceni ANNA vARtAt. /”; 250x45, „1883 / A REF EGYHÁZ SZÁMÁRA /” (a másik végén): „1888 / AJÁLTA LAPOHOS ISTVÁNNÉ / SZÜL: DEBRECENI ANNA.

Póka (Päingeni, Maros megye), ref. — Két éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései nyomán. 1934-059.): 250x75, 255x75

Radnót (Iernut, Maros megye), ref. — Két éneklőszék-terítő (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1933-174, 175.): 198x58; 200x83; „Aő 1755 N: Nehai

Nagy Janosné Szántó Ilona adta ezt a ken- / dött a Radnoti Ref: Ečck: hogy szütelen az Éneklő Székenn / állyon a Templomban.”

Retteg (Reteag, Beszterce-Naszód megye), ref. — Éneklőszékre való terítő (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1930-013.): 235x82, „Eneklő sekre Vigh Ersebeth a. 1680”

Segesvár (Sighișoara, Maros megye), szász ev. (Hegyi templom) — A sekrestyében őrzik egy pulpitus vagy éneklőszék alsó szekrénykékét. A vaskos, négyzet keresztmetszetű, egy oldalán ajtóval ellátott, finom asztalosmunkával készített szekrénykének alul kiszélesedő lábazata van, míg a felső könyvtartó része hiányzik. A szekrényke felső és alsó lapjának furata, illetve beletörött tengelye bizonyítja, hogy hajdan forgatható pulpitus része volt. Feltehetően a segesvári Reyhmut János asztalos műhelyében készült. 1510 körül. Intarziával és lapos faragással díszített. Konzervált állapot.

Somkerék (Șintereag, Beszterce-Naszód megye), ref. — Az éneklőszéket feltehetően ifjabb Umling Lőrincz készítette. Jelenleg az 1829-ben épített orgonakarzaton áll, a —szintén az Umling műhely által készített— orgonaszekrény jobb oldalán. Szerkezetileg két fő egységre tagolható: 1) Egy dobozszerkezetű, magas talpazat, melynek felső kétharmada keskenyebb, alsó egyharmada szélesebb lábazatként szolgál. A keskeny, magas talpazat három oldala festéssel díszített, negyedik oldala sík, nem azonosítható festés nyoma, sem a kiugró lábazat. Felső részén kisméretű, felül íves záródású nyílás található, mely számtáblácskák tárolására hivatott. 2) A talpazatra helyezett, forgatható könyvtartó rész —más Umling-munkákhoz hasonlóan— itt is két egységből áll: alsó, dobozszerűen kiképzett része ebben az esetben zárt, egyik hosszanti oldala zsolttármutatóként szolgál. A felső, szintén zárt, háromszög keresztmetszetű részének egyik —a zsolttármutatóval ellentétes— döntött oldala könyvtartóként szolgál. Másik oldala évszamos feliratot hordoz. A talpazat kiképzése arra utalhat, hogy eredetileg egyik oldala nem volt látható, azt feltehetően egy pad- vagy karzattalvédőhöz rögzítették. Eddigi ismereteink alapján ez az egyetlen éneklőszék a hasonló szerkezetű Umling-alkotások közül (Körösfő, Nyárszó, Méra, Magyarvita), amely nem esett áldozatul a későbbi korok átfestéseinek, átalakításainak. Umlingok ... 111. Propriis Sumpti 69 Feri Curavit Steph. Szigethi SchoLÆ Rector Año 1761. Könyvtartójának felső részét fűrészelt pártázat és esztergált dísz koronázza, alsó élét szoknyadísz szegélyezi. Felületének nagy részét minőségi virágornamentális festés borítja. Állapota jónak minősíthető.

Somlyóújlak (Uilacu Șimleului, Szilágy megye), ref. — A templomban található egyik pulpitus az 1775-ben készült nyugati karzattalvédőn áll. Feltehetően eredetileg is karzatra készülhetett. Szerkezetileg egy keskeny, rövid, esztergált tengely és egy könyvtartó alkotja. Könyvtartójának egyik oldala döntött, a másik oldala függőleges és zsolttármutatóként szolgál. Archív felvétel KÖH: A könyvtartó felső részét esztergált és faragott díszítés koronázza, alsó részét fűrészelt szoknyadísz szegélyezi. Teljes felületét okkersárga átfestés

borítja. — A keleti orgonakarzaton, az orgona jobbán áll csavart oszloplábon a templomban található második pulpitus. Felső, könyvtartó részének mind a négy oldala döntött, az egyik zsolttármutatóként szolgál. Profilozás és fűrészelt szoknyadísz szegélyezi. Teljes felületét okkersárga átfestés borítja.

Sövényfalva (Cornești, Maros megye), ref. — Két éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései nyomán. 1934-021., 025.): 200x74; 188x77, „UJSZÉKELYI PAPERSEBETH Adta Isten dicsős / segere / ANNO 1721.”

Száldobos (Doboșeni, Kovászna megye), ref. — Éneklőszék-takaró („rongyolt állapotban, később egy szószék-takaróra applikáltak, mely: FÜLEI BODA LASZLONÓ KOVASZNAI GOTZ ROSALIA AJ(ándéka) 1853.” Debreczeni László feljegyzése. 1932-175.): 200x58, „DEAK: SUSANNA K: Fio T: Kelemenne Aszszonyom: Atta ez kendot / Az Kovaszna TEMPlomba ISTEN Dicsőssegere Ao 1732.” — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzése alapján. 1932-176.): 200x82

Székelymuzsna (Mujna, Hargita megye), ref. — A nyugati —1639-ben épített, majd 1839-ben átalakított— karzatmellvédre rögzített pulpitus egy könyvtartó alkotja, melynek a gyülekezet felé tekintő oldala függőleges, zsolttármutatóként szolgál, a karzata néző oldala pedig döntött és könyvtartóként szolgál.

Székelyzsombor (Jimbor, Brassó megye), ev. — A pulpitus szerkezetileg két fő részből áll: 1) Egy nyolcszögletű talapzattól, melyet derékon felül két részre osztottak, alsó része fokozatosan szélesedik, profilozása stabil lábazati részt alakít. 2) Egy felső, forgatható rész, melynek két, döntött oldala könyvtartóként szolgál, háromszög alakú halántéklapján kerek nyílás látható. Két döntött oldalán feliratok olvashatók. HOSZU MIHÁLY. UJJRA FŐSTETE ANNO 1793 KIÁLTÁSOM HALD MEG ISTEN, VED FÜLEDBE AZ ÉN KÖNYÖRGÉSEMET. Festés díszíti. Nyolcszögletű talapzatának oldalait gazdag profilozás tagolja.

Székes (Săcăreni, Maros megye), ref. — Négy éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1933-251., 255., 253.): 175x83, „UJFALVI ANNOK ASZSZÁNY DOBOS MIHÁLY URAM / ÉLETE PÁRJA ISTENES INDULTYÁBÓL ADTA A: Sz: R: E.” „IN ANNO 1764”; 175x50, „GÁSPAR ISTVÁN és felesége Kali Éva aták isten / Ditsőségire: A Székesi: Ecck Aõ 1764 Die 9 / juny.”; 170x50, „KELEMEN ILONA”; 210x50.

Szentgerice (Gălățeni, Maros megye), unit. — Az éneklő pulpitus, „éneklő oltár” a nyugati karzatmellvéden található. Szerkezetileg egy egyszerű felépítésű, mereven rögzített könyvtartóból áll, melynek belső tere tárolásra alkalmas. Ennek a gyülekezet felé tekintő oldalát egy hangsúlyos „homlokzattal” látták el, amelybe zsolttármutató táblát is kiképeztek. (Átfestési réteg) 1904. Egyszerű, fűrészelt díszítés koronázza.

Szentmargita (Sânmarghita, Kolozs megye), ref. — Pulpitustakaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-016.): 190x50, „BALINT ERSEBET ADTA SZAKATS KATA . MK” „1759”.

Szilágylompért (Lompirt, Szilágy megye), ref. — A templom keleti karzatán kallódik egy —egykor forgatható— könyvtartó rész a tengelyében álló csappal, egy különálló zsolttármutató táblával és szerényebb kivitelű faragvá-

nyokkal. Talapzatáról és eredeti elhelyezéséről nincs pontos információnk. A könyvtartó alsó része négyszögletű, háromszög keresztmetszetű felső részének egyik, döntött oldala könyvtartóként szolgált. Teljes felületét kék átfestés borítja.

Szind (Sändulești, Kolozs megye), ref. — Az éneklőszék eredetileg három szerkezeti egységből állhatott: 1) Dobozszerkezetű szekrényrész alkotta a talapzatát. Egyik oldala nyitott, belső terét polccal tagolták és énekeskönyvek tárolására használhatták. 2) Könyvtartó rész. 3) Forgatható zsolttármutató tábla. Jelenleg az éneklőszék megcsonkított állapotban található a karzaton. Szekrényét megcsonkították, kivágva a karzat felső gerendájának a helyét, majd beépítették a karzatba. (Hasonló módon való elhelyezés érdekében csonkították a nyárszói és az ördögösfüzesi éneklőszékeket is.) A könyvtartó rész feltehetően elkallódott, ma csak a forgatható zsolttármutató tábla áll a talapzaton. (Kiss Lóránd szóbeli közlése és fényképfelvételei alapján.) A szekrényrész két oldallapját nagyon igényes virágornamentális festés borítja. Gazdag faragás és profilozás díszíti. A karzat-mellvédbe beépített oldalt átfestés borítja. A virágornamentális festés kopott, hiányos.

Tancs (Tonciu, Maros megye), ref. — Öt éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései nyomán. 1934-078., 079., 082.): 200x40, „K. D. / 1865 be.”, 175x46; 180x36, „ING nő / (.)á(...) I (...)a / Adta a Tan / csi ref. Eccla: / nak 1801 ben”; 200x47, „1816. N. M. K. S.”, 200x50.

Toldalag (Toldal, Maros megye), ref. — „Éneklőszék, barokk, felirata az ajtóján: (a.) rajta egy nagyon rongyolt takaró. Felirata: (b.) ” (Debreczeni László feljegyzése. 1934-066.) a. „VASI / GÖRG / CSINAL / TaTTA / MAGA / KÖLCSE / Gével ” b. „1731 / BÖJTE ERSOK GALATZI LÁSZLONE TSINALTA.”

Torboszló (Torba, Maros megye), ref. — Éneklőszék-terítő (Debreczeni László feljegyzése nyomán. 1933-274.): 132x51.

Tordaszentlászló (Sävädüsla, Kolozs megye), ref. — Szerkezetileg az éneklőszék két nagyobb egységre tagolható: 1) Talapzatát négyzet alapú szekrényrész alkotja, melynek egyik oldalán ajtó nyílik. Belső terét pocokkal tagolták, énekes könyv és zsolttármutató számtáblácskák tárolására alkalmas. Talapzatát alsó és felső részén is hangsúlyos, profilozott párkány zárja le. Oldalait egy-egy, profilécekkel keretelt, nagyméretű, valamint egy kicsiny mező tagolja. 2) Forgatható könyvtartó része viszonylag kisméretű. A gúla formájú rész három, döntött oldala könyvtartóként szolgálhatott, míg egyik oldalára számtáblácskák becsúztatására alkalmas, kis léceket szegeztek. 165x43x45. PSALLITE CANTICUM JEHOVÆ HALELUJAH. IN HONOREM DOMINI. HUNC PULPITUM ÆRE PROPRIO PROCURAVIT BENEDICTUS M(.) KIBEDI PRO TEMPO RE PAROCHUS. SZLASZLENSIS AŐ ĀNI 1750. Teljes felületét igényes, virágornamentális festés borítja, gazdag profilozással és esztergált díszítéssel. Könyvtartó részét jelenleg fekete átfestés borítja. Az éneklőszék restaurálása folyamatban van.

Unoka (Onuca, Maros megye), ref. — Két éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései nyomán. 1934-071.) 260x77, „BARTSAI SUSANNA ADTA / 1770”.

- Vajasd** (Oiejdea, Fehér megye), ref. — Pulpitustakaró (Debreczeni László feljegyzése alapján. 1930-239.): 250x80.
- Vajdahunyad** (Hunedoara, Hunyad megye), ref. — Két éneklőszék-terítő (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1930-046.): 290x80, XVII. századi; 210x80, „N” „N” „I” „I”, „két végén recze szerű díszítéscsík, melzben kétfejú sas, virágtő és kutyamotívumok vannak, a kutya fejénél két „N” betű, a virágtő kétoldalán egy-egy „I” betű”
- Vámosgálfalva** (Gănești, Maros megye), ref. — Három, éneklőszékre való takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1933-120., 124., 125.): 200x100, 260x100, 135x75
- Vízakna** (Ocna Sibiului, Szeben megye), ref. — Három pulpitustakaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1931-037v.): 294x82, „XVII. század közepe”; 294x83, „MESZAR (OS) MIHALY / 1651”; 310x90, „MESZAR (OS) ISTVAN / 1648”
- Zsibó** (Jibou, Szilágy megye), ref. — Éneklőszék-takaró (Debreczeni László feljegyzései alapján. 1932-041.). „AZ ISTEN TIZTESSEGR VA / LAMIT HAGJ. TEHETSEGE / SZERENT. AZ: MIRE ISTEN. SE / GITETTE. NAGJ. JOKEDVEL / AZ ISTEN. HAZABAN. SZOLO.ME / STEREK. ELEIBEN. SIBON. N. M. / A.NN.D. 1669. ” „PALFI ANNA ATTA EZ ENEK / LŐ SZEKRE VALO KEZKENÖT / ISTENHEZ. VALO BUZGOSAGA / BOL. FOGADAST. TEVEN. ISTEN / NEK. HOJG. ISTEN. HA KI. SZABA / DITJA POGANI KEZBÖL.”
- Ismertlen helyről** származó éneklőszék a Kolozsvári Unitárius Püspökségen — Éneklőszék két szerkezeti részből: 1) Az alsó, dobozszerkezetű, nyílással áttört, tárolásra alkalmas szekrényke. 2) Könyvtartó része feltehetően másodlagos. Dávid L. 2001. 434. 1776. Festéssel díszített.

Irodalomjegyzék

Brackett 1927.	Oliver Brackett: <i>Englische Möbel</i> . Berlin 1927.
Windisch-Graetz 1982.	Franz Windisch-Graetz: <i>Möbel Europas</i> . München 1982.
Dávid L. 2001.	Dávid László: „Az éneklőszék”, <i>Magyar Egyházzene</i> VIII (2000/2001) 431–434.
Dávid L. 1981.	Dávid László: <i>A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei</i> . Bukarest 1981.
Dávid I. 2001.	Dávid István: „Kiegészítések és következtetések Dávid László « Az éneklőszék » című cikkéhez”, <i>Magyar Egyházzene</i> VIII (2000/2001) 435–438.
Dávid I. 1996.	Dávid István: <i>Műemlék orgonák Erdélyben</i> . Polis Könyvkiadó, Kolozsvár—Balassi Kiadó, Bp. 1996.
Hunyad—Zaránd I. 2003.	Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 2/1. <i>A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere</i> I. Összeállította, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és muta-

- tókkal közléteszi Buzogány Dezső—Ősz Sándor Előd. 1686-1807. Kolozsvár 2003.
- Hunyad—Zaránd II. 2005. Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 2/2. *A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere* II. Összeállította, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és mutatókkal közléteszi Buzogány Dezső—Ősz Sándor Előd. 1686-1807. Kolozsvár 2005.
- Ősz 2005. Ősz Sándor Előd: „Éneklőpulpitusok a Hunyad-Zarándi Református Egyházmegyében”, *Magyar Egyházzene* XII (2004/2005) 21-30.
- Orbai 2001. *Az orbai református egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei* I. 1677-1752. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Csáki Árpád és Szőcsné Gazda Enikő. Sepsiszentgyörgy 2001.
- Lángi—Mihály 2002. Lángi József—Mihály Ferenc: *Erdélyi falképek és festett faberendezések* 1. Budapest 2002.
- Lángi—Mihály 2004. Lángi József—Mihály Ferenc: *Erdélyi falképek és festett faberendezések* 2. Budapest 2004.
- Lángi—Mihály 2006. Lángi József—Mihály Ferenc: *Erdélyi falképek és festett faberendezések* 3. Budapest 2006.
- Debreczeni Debreczeni László vázlatkönyvei az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában, Kolozsvár.
- Kis 1968. Kis Dénes: *A magyarkapusi református egyházközség története*. 1968. Kézirat.
- Umlingok ... „Virágózódott ... Anno” „Az Umlingok Kalotaszegen” kiállítás katalógusa. Néprajzi Múzeum. Szöveg: Kiss Margit—Lángi József—Mihály Ferenc. Budapest 2007.
- Veszendő Veszendő templomaink I. Erdélyi református templomok. Istvánfi Gyula et alii. Budapest, 2001. Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. I-XII. Bukarest, 1975-Budapest-Kolozsvár 2005. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 8. Kurta József: *Az Öreg Graduál századai Erdélyben*. Kolozsvár 2002.